

Els escultors Ribes.

Notes biogràfiques i obra documentada

Miquel Pou Amengual

Historiador de l'art
miquelpou@yahoo.es

RESUM

L'estudi investiga i analitza els escultors Bartomeu i Antoni Ribes, dos artistes mallorquins dels segles XVII i XVIII. L'article treu a llum les dades biogràfiques dels dos personatges des de la vessant familiar i artística. Per tal motiu, es parteix d'algunes dades sabudes d'aquests autors i, a partir d'aquestes dades, juntament amb noves fonts, s'aprofundeix en les obres conegudes i se n'extreuen unes altres que realitzaren. El resultat de l'estudi aconsegueix perfilar la vida familiar dels escultors, el seu lloc de residència, el seu patrimoni, alguns dels seus col·laboradors, el seu taller, les zones on treballaren i l'obra que realitzaren.

Paraules clau:

Bartomeu Ribes; Antoni Ribes; Rafel Torres; Esteve Sanxo; Josep Martorell; Francisco Herrera; Onofre Ribot; escultors Barceló; Francesc i Llorenç Vallespir

ABSTRACT

The Ribes sculptors: Biographical notes and documented work

In this article, we investigate the life and work of Bartomeu and Antoni Ribes, two Majorcan sculptors of the 17th and 18th centuries. Biographical information is provided on the sculptors using extant data and new sources to shed light on the artists' family life, studio, places where they worked, and their oeuvre.

Keywords:

Bartomeu Ribes; Antoni Ribes; Rafel Torres; Esteve Sanxo; Josep Martorell; Francisco Herrera; Onofre Ribot; Barceló sculptors; Francesc and Llorenç Vallespir

En el món de l'art, a Mallorca i durant l'època moderna, es tenia constància de dos escultors de llinatge Ribes, Bartomeu i Antoni. Aquests dos escultors han anat sorgint de manera marginal en la historiografia de l'illa sense haver-se'n fet cap estudi clar sobre el seu origen ni la seva filiació. Es tracta d'uns artistes que desenvoluparen la carrera professional des de finals del segle XVII fins a mitjan segle XVIII.

Sobre l'estat de la qüestió d'aquests dos escultors i com a recull inicial, podem introduir que la figura de Bartomeu Ribes aparegué, quasi per primera vegada, en el recull de la cita enciclopèdica elaborada per Damià Ferrà-Ponç a la *Gran enciclopèdia de Mallorca*. Des d'aquesta font, sabíem que Bartomeu era nat a la població mallorquina de Santa Margalida i que, a més de residir a Ciutat de Mallorca, havia romàs temporalment a la vila de Lluçmajor. En aquest moment inicial, es coneixia, d'altra banda, que havia elaborat dues peces retaulístiques per a la població de Petra: una per a l'església parroquial i una altra per al convent franciscà de Sant Bernadí¹. A més, també sabíem que Bartomeu havia realitzat treballs per al convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor². Aquestes primeres aportacions van ser seguides i ampliades en l'obra dedicada a l'escultura siscentista mallorquina publicada pel Dr. Marià Carbonell, en què, a més de contextualitzar i emmarcar l'escultor, posà de relleu que Ribes havia estat aprenent del taller de l'escultor Miquel Barceló³. L'altre escultor de llinatge Ribes, Antoni, era considerat també de la mateixa família que Bartomeu⁴, si bé, fins al present treball, no se n'ha establert la filiació de manera documental. Com veurem més endavant, era un dels seus fills.

A més d'analitzar la família Ribes i els llocs on varen establir la seva residència, aquest es-

tudi aprofundirà en l'obra i en el taller escultòric que tengueren, on, també, entraren diversos aprenents. La vinculació amb Lluçmajor no va ser tan esporàdica com es pensava, doncs fou on la família d'escultors s'hi instal·là de manera definitiva. De fet, veurem com la relació amb aquesta població s'establí més enllà del fet que Bartomeu es casàs amb la seva primera muller, que era originària d'aquest poble. Una vegada finada la primera muller, es tornà a esposar amb una vídua del mateix lloc. Aquesta vila era una de les que ofería més possibilitats de treball, tant pel convent franciscà com per l'església parroquial que hi ha. El convent s'havia construït durant el segle XVII i era una època de clar moviment constructiu pel mobiliari retaulístic interior. L'altre centre, la parròquia, havia elaborat una capella fonda en el mateix segle.

El desplaçament del taller Ribes a Lluçmajor, així com el naixement d'un fill que es dedicaria a la professió familiar, degué aïllar Bartomeu Ribes del Col·legi d'Escultors i Pintors de Mallorca i del cercle artístic de la capital, atès que, fins al final del segle XVII, com veurem, havia estat implicat en alguns contractes d'aprenentatge i d'exàmens de mestratge dins el gremi i la seva presència en desapareixerà durant el segle XVIII. El fet de traslladar-se a Lluçmajor pot ser una de les causes per a la qual trobarem més obra documentada del taller Ribes, a partir dels primers anys del segle XVIII, per copsar, en gran mesura, l'accés al mercat local —parròquia i convent— i a les viles veïnes: Campos, Algaida, Porreres o Felanitx.

Els treballs i l'obra que analitzarem són diversos, tant pel volum que n'hi ha com pel fet que alguns ja han estat recollits en investigacions anteriors, així com d'altres, que es presenten inèdits en aquest estudi.

Els Ribes. Família, formació i taller

Bartomeu Ribes Macip va néixer al nord de Mallorca, a la vila de Santa Margalida, a mitjan mes de setembre de 1649. El pare, també Bartomeu, era paraire i la mare de l'escultor era Catalina Macip. Bartomeu tengué almenys quatre germans, si bé n'hi va haver dos que sembla que moriren prematurament. Després de Bartomeu, va néixer, pel gener de 1654, la germana Antonina i, finalment, sabem que també sobrevisqué un altre germà: Rafel Ribes⁵.

L'any 1669 havia mort el pare. Potser aquesta circumstància va fer que Bartomeu no es decantàs per l'ofici de paraire i amb 18 anys passà a residir a Ciutat de Mallorca⁶. En aquesta edat, la seva mare el presentà per fer de mossò en el taller de l'escultor Miquel Barceló. Un període de formació que ell acabà examinant-se com a mestre escultor el 1679⁷. En aquesta etapa formativa, degué conèixer la seva dona, Francisca Puigserver. Francisca era filla d'un fuster de Lluçmajor i germana de la muller de l'escultor Barceló⁸. Si bé els fills els tengueren a Palma i fins uns quants anys després no passaren a viure a Lluçmajor, la vinculació i la relació amb aquest poble ja era present el 1683. El 23 de juliol d'aquest any, l'escultor Bartomeu comprava, o li era cedit per part de Lúcia Mas, un cens de tres lliures per unes terres anomenades Son Llompert, a la zona del Pèlag d'aquest municipi⁹.

El taller de Barceló, on es formà Bartomeu, el degué marcar artísticament pels treballs que realitzaria posteriorment. Miquel Barceló (ca. 1645-1729) va néixer a la vila de Felanitx, va ser format i va desenvolupar la seva obra dins les pervivències estilístiques del sis-cents mallorquí i va rebre la influència, que no abandonà, de l'obra dels escultors Blanquer i Oms. Barceló començà a treballar el 1662 examinant-se amb l'aval de l'escultor Jaume Ballester. A partir de 1688, el fill de Miquel Barceló, Antoni, es va integrar a l'obra del pare¹⁰. L'obra de Barceló la trobam repartida a diverses zones de l'illa: el retaule de Sant Antoni de Pàdua, a l'església de Santa Creu a Palma —desaparegut—; el de la Immaculada al convent dels mínims a Campos, i, especialment, en el convent de l'orde de sant Agustí de Felanitx. En aquest convent, Miquel Barceló treballà en alguns retaules, com ara el de Sant Isidre, com també el seu fill Antoni, que, a partir de la darrera dècada del segle XVII, era qui s'encarregava dels tràmits econòmics i, segurament, de molta feina escultòrica¹¹. Dins l'obra dels Barceló per al convent, el mateix any en què Antoni Barceló havia de daurar el retaule de Sant Isidre fet pel pare, també volia daurar el de Nostra Senyora dels Socorrs, que ja tenia

fabricat¹². És en aquest convent on podem trobar un context social més paral·lel a l'obra dels Ribes. L'escultor Miquel Barceló, a més d'Antoni, tengué un altre fill, Bernat, que es va fer frare agustí. Pel mateix efecte, l'escultor Bartomeu Ribes, dels dos fills que tengué, un, fra Bartomeu Ribes, seguí la carrera eclesiàstica, també dins dels agustins, cosa que va fer possible que Antoni Ribes treballàs per a aquest convent agustí de Felanitx. De totes maneres, el fill de Miquel Barceló no degué fer feina més enllà de 1711, perquè sembla que renuncià a l'ofici d'escultor¹³. Que Barceló tengués un fill religiós agustí també degué influir en la possibilitat de crear el retaule de Sant Nicolau Tolentí (1690-1699) per al convent dels Socorrs de Palma. A més, el seu treball escultòric, el fet de convertir-se en jurat del govern de l'illa (1711), com també les diverses etapes que va viure de soldat i caixer del Reial Patrimoni van propiciar que gaudís d'una bona posició econòmica i que pogués ser enterrat en un lloc destacat davant la capella de Sant Nicolau, dins el convent del Socorrs. Barceló també devia tenir alguna relació amb el convent de Sant Francesc i de Santa Margalida, almenys mercantil, perquè, el 1712, va comprar, a la confraria dels Àngels de Sant Francesc, una tenda o un local prop de l'església de Sant Miquel¹⁴ i, després, del convent de Santa Margalida, en va rebre una quitació¹⁵.

Miquel Barceló presentà a Ribes a l'examen d'escultura del gremi el 8 d'octubre de 1679. L'examen es va realitzar a cal sobreposat major del Col·legi, que aquell any era el pintor Francesc Sastre. El tribunal de l'examen era format pels sobreposats (l'esmentat Sastre i l'escultor Pere Antoni Pasqual), a més dels prohoms (els pintors Pere Bennàsser i Joan Ballester i l'escultor Gabriel Torres). El clavari d'aquell any que assistí a l'examen era el pintor Jaume Blanquer, i els dos examinadors van ser l'escultor Damià Creuades i el pintor Antoni Borràs. L'examen no va ser diferent de la majoria d'avaluacions que es feien en el gremi, es va basar a fer diverses traces i figures, en aquest cas, li varen manar realitzar una traça de columna, un capitell, una orella, una boca, un ull i un serafí¹⁶.

Una vegada que Bartomeu va aconseguir el mestratge d'escultura, no degué tardar a independitzar-se del taller de Barceló obrint un nou obrador on s'incorporarien diversos aprenents, alguns dels quals eren seguidors i col·laboradors, i, en darrera instància, el seu segon fill. Així i tot, no abandonà el contacte amb el mestre, perquè, el 1691, Ribes li feia de testimoni en una firma que l'escultor Barceló realitzà amb el rector de Santa Maria, Miquel Garcies¹⁷.

Dins del marc gremial, sabem que, el 1686, Bartomeu Ribes, juntament amb vuit artistes

Figura 1.
Serafi treballat en pedra de marès. Casa de can Ribes. Lluçmajor.

més, entre els quals també hi havia l'escultor Barceló, nomenaven un procurador i un advocat, segurament a causa d'una demanda que havia presentat un altre grup d'artistes sol·licitant la supressió del gremi perquè el consideraven arcaic¹⁸. D'aquest mateix any, sabíem de l'aprenent Antoni Llabrés que havia entrat al taller de Ribes¹⁹. Gràcies a noves investigacions, ara coneixem que l'obrador d'escultura de Ribes va incorporar uns altres aprenents, i Llabrés no va ser ni el primer ni l'únic que en formaria part. La nòmina d'aprenents començà uns quants anys abans, al mes d'agost de 1680, quan hi entrà a fer feina Sebastià Lladó, un fadrí de 15 anys que era fill d'un fuster de Ciutat. Lladó degué continuar la formació amb l'escultor Pere Joan Pérez, perquè va ser aquest qui el presentà a fer l'examen l'any 1689²⁰. Degué passar més o menys igual amb l'aprenent que ja coneixíem de Ribes, Antoni Llabrés, o passà a un altre taller o no continuà la carrera d'artista, perquè només dos anys després del seu ingrés, el 20 de maig de 1688, Ribes tornà a agafar un nou mosso de 15 anys de la vila d'Algaida, Antoni Munar²¹. Cap a finals del segle XVII, ingressaren, a l'obrador de l'escultor, dos aprenents de la vila de Petra: Onofre Ribot i Miquel Riutord, un fet que podem relacionar, com a causa o conseqüència, amb la circumstància que Ribes està treballant en aquesta vila. A Petra, hi va realitzar almenys dues obres retaulístiques, i un d'aquests aprenents, Onofre Ribot, es convertí en seguidor seu, a més d'acabar quasi monopolitzant, en obra coneguda, el mercat escultòric del poble.

Onofre Ribot entrà dins l'obrador el 15 de setembre de 1693. Ribot era un fill d'Antoni

Ribot i degué fer tota l'etapa de formació dins el taller de Bartomeu. Si més no, Ribot va fer l'examen d'escultura el 1702 i, encara que no s'especifica a l'acta de mestria del gremi qui el presentà²², el trobarem coetàniament treballant amb Ribes a Petra. A més, veurem com va ser un continuador de les obres començades pel mestre. Sobre l'altre aprenent d'aquest poble, Miquel Riutord, en sabem poques coses. Començà a treballar-hi el 7 d'abril de 1698, als 18 anys, Riutord, però, degué passar a l'obrador de l'altre alumne de Ribes, Onofre Ribot, perquè fou aquest qui el presentà a l'examen del gremi el 9 de novembre de 1707²³. Entre els treballs de Riutord, coneixem que el 1704 feia feina a Montuïri i cobrava 24 lliures de part de la confraria del Santíssim Sacrament²⁴.

Hem trobat una documentació més abundant de Bartomeu Ribes dins el gremi d'escultors mitjançant l'entrada d'aprenents els darrers anys del segle XVII, un període que canviarà en el segle XVIII i suposam que el motiu va ser marcat, com hem avançat, per dues causes: una primera fou el canvi de residència, que comportà el trasllat del taller de Palma a Lluçmajor; l'altra causa, i de manera paral·lela, va ser el naixement del segon fill, Antoni (1686), qui passà a formar part del taller com a alumne i degué substituir, en gran mesura, l'entrada de mossos nous.

Tal com hem explicat més amunt, la vida familiar de l'escultor Bartomeu Ribes començà amb el matrimoni de Francina Puigserver. El matrimoni tingué els dos fills, Bartomeu i Antoni, a Palma. El primer nasqué a l'abril de 1683²⁵ i es va fer frare agustí, una professió religiosa amb la qual assolí els càrrecs de prior a Palma i a Felanitx. A començaments del segle XVIII, fra Bartomeu era un dels responsables de l'heretat d'Agustí Girard per als convents dels Socorrs, Ítria i Sant Francesc, com també consta en altres documents conventuals d'arrendaments durant el 1719 i el 1722²⁶. El 1722, tenia un plet amb l'impressor Capó per no haver-se pagat un material d'impremta en temps d'un antecessor seu del convent agustí de Palma²⁷. Com a prior de Felanitx, va ser dipositari per a una filla de Miquel Miquel (*sic*) entre 1710 i 1731²⁸. El fill major sobrevisqué al germà escultor perquè el 1758, quatre anys més tard de la mort del germà, encara el trobam com a religiós degà del convent de Felanitx en un testament del prevere Miquel Suau²⁹, si bé tot sembla indicar que la mort es produí l'any següent³⁰.

El fill del matrimoni Ribes-Puigserver que més ens interessa és Antoni. Antoni Ribes nasqué també a Ciutat de Mallorca el febrer de 1686 i va ser el continuador de la carrera d'escultor començada pel pare³¹. Quan aquest segon fill tenia deu anys i ja jugava, més que no pas

aprenia, per dins el taller del pare, va ser segurament quan la família Ribes es va establir al poble de Lluçmajor. El 1696, l'escultor Bartomeu ja pagava per a unes cases i dos horts que havia comprades a Lluçmajor a Guillem Cardell. Un habitatge que, segons les notes cadastrals, el tornà a fer quasi nou del tot³².

Tradicionalment, en aquesta vila, s'ha anomenat «can Ribes» una casa situada en el carrer de la Font número 86, i devia formar un sol solar amb l'edificació veïna. La peculiaritat que compartia amb la del costat (ara derruïda) és que disposa d'un serafí esculpit damunt un bloc de marès a la façana (figura 1). La casa veïna conserva la peça escultòrica a l'interior de la nova construcció. En el cadastre local de 1702, una de les illes urbanes de la població era denominada «illa de Bartomeu Ribes, escultor», i la casa, valorada en 400 lliures, era una de les més cares. El patrimoni de la família Ribes, a més de la casa, tributava per vuit lliures pels mobles, vint-i-cinc lliures més per la terra que tenia devora les edificacions, segurament els dos horts que havia comprat amb l'habitatge a Cardell i vint lliures més per uns altres sis horts de terra de son Mario³³. Tant pel que fa a la toponímia tradicional com per les fonts d'arxiu amb les dades topogràfiques que hem exposat, és versemblant que aquesta zona i les restes escultòriques apuntades siguin part del domicili (a més, alguns dels testaments directament anoten el carrer de la Font o d'anada a Randa) i obrador que la família Ribes posseïa. Encara que sia en caire anecdòtic, o per coincidència i casualitat, apuntem aquest lloc com la possible zona de Lluçmajor on trobaríem el taller d'aquests escultors a la primera meitat del segle XVIII³⁴.

De totes maneres, el primer matrimoni de Bartomeu no va gaudir del nou habitatge durant més de vuit anys, perquè la dona de l'escultor, Francina Puigserver, va morir prematurament el 22 d'octubre de 1704. Francina, finada sense haver fet testament, va ser enterrada a la sepultura que els seus pares tenien en el convent de Sant Bonaventura d'aquest poble³⁵. L'escultor vidu no tardà a tornar-se a casar en segones núpcies i, ja l'any següent, el mes de maig de 1705, la nova muller, Catalina Catany, havia fet l'inventari de béns per al nou matrimoni. Catany es presentava com a *muller esdevenidora* del mestre escultor, i aquest rebia el document patrimonial³⁶. La parella formada per Ribes i Catany no sembla que tenguessin més fills. Catalina Catany també era vídua i abans havia estat casada amb dos fusters³⁷.

L'economia de l'escultor Bartomeu tributava per censos diversos. El maig de 1716 en pagava 1 lliura a Gaspar Montserrat i 4 lliures al Dr. Mut de Ciutat³⁸, una obligació que venia de 1690 i que trobarem heretada en els seus descendents.

L'escultor Ribes morí pocs anys després a Lluçmajor, el 12 d'octubre de 1724, a l'edat de 76 anys. El finat féu marmessors la dona, Catalina Catany, els dos fills, Bartomeu i Antoni, i la nora, Apol·lònia Mulet. La sepultura que escollí va ser a la capella del Nom de Jesús de l'església de Lluçmajor³⁹. Un lloc, d'altra banda, que era familiar, perquè, com veurem, l'obra retaulística d'aquesta capella va ser creada per l'obrador Ribes. En canvi, la vídua Catalina Catany no li sobrevisqué gaire temps. Catalina morí l'any següent, el 16 de gener de 1725, fent marmessors els dos germans Ribes, Margalida Mulet i els nebots, Bartomeu Catany, Francisca Catany i el marit d'aquesta, Joan Oliver. La sepultura la va escollir en el convent de Sant Bonaventura, davant la capella de la Concepció⁴⁰. Així i tot, encara que el matrimoni hagués finat, havien quedat tràmits pendents de fer. Uns quants anys abans, Bartomeu Ribes havia venut una casa a un tal Macià Montserrat i, de la venda, encara en quedaven partides per cobrar. Aquests drets de cobrament foren cedits al teixidor de lli Antoni Catany, fill del seu nebot Bartomeu Catany. A l'altre fill d'aquest nebot, Catalina també li llegà unes terres anomenades «son Pieres»⁴¹.

Després de la mort de l'escultor Bartomeu, la direcció de l'obrador passà al seu segon fill, Antoni, si bé sembla que feia diversos anys que tenia la propietat de les cases. Quan l'escultor Antoni es casà (1709), se li n'havia lliurat la propietat. Les cases localitzades en el carrer de la Font estaven subjectes a un alou reial i tengudes a un cens de 51 lliures que eren pagades el dia de sant Joan. Aquest lloc limitava amb altres carrers i amb el domicili del Dr. Mateu Puig, prevere i beneficiat de la parròquia de Lluçmajor, amb la terra de Nadal Noguera i d'Antoni Puigserver i amb les cases de Macià Servera, àlies *rabassó*⁴². A més d'aquest domicili i taller, disposaven de terres amb bestiar, nomenades «son Fullaneta». Aquesta propietat no sembla que formàs part del negoci familiar, però de vegades comercialitzaven els animals que hi tenien. Per exemple, el 17 d'agost de 1744, l'escultor Antoni venia alguns moltons per 1 lliura i 11 sous als pares franciscans de la vila⁴³.

D'altra banda, la família Ribes també havia crescut a conseqüència del matrimoni d'Antoni Ribes i Apol·lònia Mulet. Antoni i Apol·lònia tingueren sis filles: Joana Anna, Apol·lònia, Francina, Catalina, Antonina i Maciana.

Una de les filles, Francina, es va casar amb Andreu Sbert, però, cap al 1735, va quedar vídua. Francina i Andreu havien tengut un fill. Llavors, Francina es tornà a casar en segones núpcies amb Pere Joan Salvà⁴⁴. El 1748, una altra de les filles, Catalina, es va casar amb Macià Pelegrí. Catalina i Macià varen tenir una filla, Apol·

Figura 2.
Retaule de Nostra Senyora del Roser. Parroquial de Petra.

lònia. Macià Pelegrí era un couer de Llucmajor que residia en el carrer de Sant Domingo, a Ciutat de Mallorca. Un lloc on després tendrien el domicili familiar⁴⁵. La filla Joana Anna moria el 29 d'octubre de 1753 i havia fet marmessors els pares. Joana Anna va fer-se enterrar en el vas de la capella del Roser de la parroquial de Llucmajor⁴⁶. D'altra banda, la defunció de l'escultor es produí l'any següent.

El testament que regí després de la mort de l'escultor havia estat elaborat trenta anys abans. L'any que finà el pare (1724), hi degué haver alguna malaltia contagiosa o general, perquè també va ser l'any en què el fill havia realitzat el testament «[...] per trobar-se rendit en mon llit de malaltia corporal [...]». Antoni havia avançat les darreres voluntats i encara que es recuperà no les va renovar⁴⁷. A les filles, els deixava la legítima i la dona passava a ser hereva universal i propietària. Antoni morí el 5 d'abril de 1754 i va elegir marmessors el seu germà, fra Bartomeu Ribes, el pare (mort trenta anys abans) i la dona, Apol·lònia Mulet. Antoni Ribes escollí ésser enterrat dins el temple de Llucmajor i, com el pare, el més a prop possible de la capella del Santíssim Nom de Jesús⁴⁸.

Una vegada mort l'escultor, a la vídua li correspongué fer les dots per a les filles Maciana i Antonina. Maciana es casaria el maig de 1754 amb Joan Rubí, fill de Joan i Francina Ana Barceló. Aquest jove matrimoni tenia el domicili

a una casa dins la plaça de la vila⁴⁹. Antonina, l'altra filla, es va casar amb Joan Salvà. A aquest matrimoni, Apol·lònia li deixà les cases que havien estat de l'escultor, si bé haurien d'esperar la mort de la mare perquè es fes efectiva la dot⁵⁰.

Una altra filla, Apol·lònia, moria un any després que el pare, el 2 de març de 1755. Els seus marmessors foren la mare i el marit, Miquel Mas⁵¹. Aquesta filla, Apol·lònia, havia tingut quatre fills amb Miquel Mas: Antoni, Sebastià, Miquel i Llúcia. Com que Apol·lònia morí abans de la seva mare, els néts heretaren, amb posterioritat, alguns dels béns de la família.

El 1757, la vídua de l'escultor va vendre unes cases a Rafel Ginard⁵² i va morir dos anys després, el 3 d'octubre de 1759, havent fet marmessores les filles que l'havien sobreviscut: Francisca, Catalina, Antonina, Maciana i el prevere Mateu Puigserver. El sepulcre va ser construït devora el del seu marit⁵³. En general, les filles es partiren en herència les terres de la finca de son Fullaneta⁵⁴.

La tradició artística de la família acabà amb Antoni, perquè, en principi, ni les filles ni els néts seguiren la professió d'escultor. Així s'acabà aquesta activitat dintre de la nissaga, que hi havia estat present durant dues generacions.

Obra escultòrica

La primera obra que trobam documentada de l'escultor Bartomeu Ribes és el retaule de Nostra Senyora del Roser, a la parroquial de Petra. El temple parroquial d'aquesta vila dedicat a sant Pere es començà a construir a finals del segle XVI, i la seva obra constructiva continuà durant la centúria següent. L'obra retaulística del Roser es va començar cap a l'any 1689. En aquest any, recordem que, dins el taller, es trobava de mosso l'algaídi Antoni Munar, que hi havia entrat l'any anterior. La capella fou promoguda pel rector de la parròquia, el Dr. Riera i Font⁵⁵, un personatge que havia estat l'introduïdor de la devoció del Roser en el poble i que en volgué fer difusió entre els creients locals⁵⁶.

La construcció del retaule del Roser formava part d'un projecte més ambiciós, ja que també es va construir tota la capella (ca. 1686)⁵⁷, amb la qual cosa s'allargà un dels trams laterals de la nau. Després d'alguns anys de la construcció de la capella, la primera notícia de l'obra retaulística de l'escultor Ribes la trobam el maig de 1690, en què cobrava tres lliures a compte del retaule que estava elaborant⁵⁸.

La fàbrica d'aquest retaule s'allargarà poc més de quinze anys i un altre escultor, el deixeble de Ribes, Onofre Ribot, va ser qui s'encarregà de daurar-lo i completar-lo, tant en peces de

decoració com aportant-ne la figura principal. El 1696, mentre encara es revestia la capella amb l'enrajolat, Ribes cobrava 12 lliures més per la creació del moble⁵⁹. Dos anys després, el treball de l'escultor s'estava allargant massa, cosa que va impacientar tant els responsables de la confraria que es va acordar que, si no n'accelerava la fabricació, no li avançarien més diners fins que en tingués més obra acabada⁶⁰. A partir d'aquestes dades, la feina escultòrica del retaule ja es feia juntament amb el deixeble Ribot, que treballava d'aprenent dins el taller des de 1693. La responsabilitat i la direcció seguia en mans de Ribes, però, dins les factures, ja s'hi trobava diferenciat el diner per al treball del deixeble⁶¹. El 1700, quan apareix de manera separada la tasca d'Onofre Ribot, l'aprenent encara no havia realitzat l'examen de mestria, que va fer dos anys més tard (1702). Se pot dir que el fet que Ribot fos natural d'aquesta vila li procurà certa autonomia de manera primerenca.

Els treballs escultòrics segueixen a finals del segle XVII i a començaments del següent (1699-1701), un període en què els dos escultors estaven obrant diverses peces. Onofre Ribot no tardà a aprofitar-se de poder fer feina pròpia de manera independent del mestre i aviat va aconseguir la contractació d'obra nova amb la realització del retaule de Sant Marçal, que es troba a la capella del Roser i també fou construït amb el patronatge de la confraria del Roser⁶². De totes maneres, si observam l'espèc registre d'albarans i rebuts comptables, veiem que, a la llarga, els treballs dels dos escultors en aquestes obres devia ser mesclada. Fins al 1703, és segur que Ribes encara treballava per al retaule del Roser, atès que havia cobrat 16 lliures més el 1700 i 35 lliures entre els anys de 1702 i 1703⁶³. Aquest darrer any sembla que Ribes havia acabat la part contractada de l'obra que s'havia compromès a fer, perquè finalitzava els comptes de la confraria amb la liquidació final «[...] acompliment del quadro [...]». La feina extra de daurar i, fins i tot, la decoració de l'obra potser no havia estat contractada per Ribes. Si més no, a partir d'aleshores, ja trobam exclusivament el deixeble Ribot treballant per a aquesta obra i aportant-hi unes altres peces, com ara la imatge titular. Per començar, va ser Ribot qui elaborarà la feina del daurat. El 1703 se li pagà 110 lliures per haver fet la pastera, la figura de Nostra Senyora del Roser i per haver començat a daurar i donar color a les diverses peces⁶⁴. La imatge de Nostra Senyora del Roser és una de les novetats més importants que se'ns presenta en aquest moment. Inicialment, o fins ara, la bibliografia es referia a aquesta figura titular del Roser com a obra de Melcior Guasp⁶⁵. Melcior Guasp és un personatge poc conegut o inexistent en el món

de l'escultura illenca i que no hem localitzat, esmentat com a escultor, en el llibre de comptes de la confraria. Si no es confirma el canvi de la imatge per part d'aquest desconegut Guasp, hauríem d'incorporar la del Roser al catàleg, encara embrionari, de Ribot. No podem aportar més dades sobre si la imatge realitzada per Ribot fou substituïda o que Guasp hi intervingués amb posterioritat. De totes maneres, a més de les fonts d'arxiu amb les quals ens basam, un estudi concret de l'obra de Ribot podria dissipar els dubtes si tenim en compte que, uns quants anys després, cap al 1715, Ribot va fabricar la imatge de Crist ressuscitat d'aquest temple⁶⁶. Si la figura de Crist ressuscitat és la que es conserva, presenta semblances clares amb la imatge del Roser: volum dels cossos i figures robustes.

En canvi, és més probable que l'historiador Torrens hagués patit una errada semàntica i que el Guasp a qui havia atribuït la figura del Roser d'aquest retaule fos l'impressor Melcior Guasp, qui feia unes imatges de la Verge a manera de goigs o d'estampes populars. En aquest aspecte, el tendríem documentat durant els mateixos anys en el convent d'Ítria de Ciutat de Mallorca, quan, el 1703, cobrava unes 4 lliures per les imatges de Nostra Senyora o per les de Sant Josep⁶⁷, com també per les del Sant Crist d'Alcúdia⁶⁸.

La tasca de Ribot realitzada en el retaule del Roser encara la podem trobar uns quants anys després. L'escultor de Petra seguia cobrant 9 lliures pel daurat que havia realitzat de la part de baix de la pastera i, entre 1705 i la primera meitat de 1706, en cobrava 236 més que trobem reflectits en cinc rebuts per daurar part del moble retaulístic⁶⁹. A la segona meitat de l'any, va rebre 237 lliures pel material i per seguir amb el daurat que s'allargà fins al mes de desembre⁷⁰. En aquest darrer moment, Ribot també va completar l'obra de Ribes afegint-hi un altre tipus de decoració i amb el marbrejat del basament de la peça⁷¹. El treball de Ribes i el posterior de Ribot potser foren la causa d'haver aconseguit un retaule excessivament carregat en decoració.

El retaule de Nostra Senyora del Roser es conserva a la capella fonda de la parroquial de Petra (figura 2). L'obra és formada per tres cossos i tres carrers. El retaule, com veim, s'allunya dels models habituals dels segles XVI i XVII, que es formaven amb una primacia pictòrica envoltant la imatge central amb les pintures dels misteris del Roser. La predel·la, separada pels basaments que conformen els carrers del retaule, va ser realitzada amb unes pintures seguint una lectura hagiogràfica de caire dominica. Aquestes pintures potser es poden atribuir al pintor Honorat Massot, perquè, el 1703, treballava per a aquesta pastera⁷². El cos central, seguint la divisió dels carrers, el forma el nínxol central rectan-

Figura 3.
Retaule de Santa Rosa de Viterbo. Convent de Sant Bernadí. Petra.

gular duplicat a dins amb un altre nínxol de volta on es troba la figura de la Verge del Roser. Els dos carrers laterals són formats per dos nínxols més amb volta de mitja taronja adornada amb cassetons i les figures de sant Domingo i santa Clara. La divisió dels carrers es va fer mitjançant columnes anellades, salomòniques les centrals i amb doble anell les laterals, revestides amb decoració vegetal. Les columnes salomòniques centrals són acompanyades en una línia anterior per uns estípsits amb decoració antropomòrfica, vegetal i arquitectònica. Tant a la franja superior com en els fons de les columnes de l'àtic i dels costats, s'hi deixa veure el vermell i el blau marí que Ribot havia treballat al mateix temps que cobrava pel daurat⁷³. La cornisa del retaule va ser decorada amb un timpà trencat central i un amoret sobre garlandes amb dos canelobres en forma de corn, un estil de treball formal que es repeteix al sostre del nínxol. A cada cornisa, com a acabament de columna, hi ha una figura d'àngel. A l'àtic, s'hi alcen dues columnes decorades amb vegetació en espiral que li atorguen la forma salomònica. La pintura central d'un papa santificat és coronada per un altre timpà trencat que arriba al cim de la volta de la capella amb la figura de la Verge i els nins de Jesús i sant Joan Baptista.

Pel que fa al treball pictòric, a més del pintor Massot, hi ha documentada la intervenció del valencià Gregori Aleix, que, el 1707, pintava per a la confraria, si bé se'n fa una referència molt

general: «per lo que pinta a la capella»⁷⁴. Aquest treball del pintor valencià podria ésser la pintura de l'àtic, així com, a més, les dues laterals o les mateixes de la predel·la (encara que Massot també hi era present). Tant les pintures de la predel·la com les laterals de la capella són d'hagiografia dominica i semblen obrades per la mateixa mà⁷⁵.

Poc després d'haver començat el retaule del Roser a Petra, i paral·lelament, en el retaule major del convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor, Bartomeu Ribes va seguir el treball dut a terme entre 1675 i 1688 per l'escultor Gabriel Oliver. El convent, com hem avançat, es començà a construir durant el segle XVII arran de l'arribada en aquest poble d'una comunitat de franciscans, mentre que el mobiliari retaulístic interior s'anà elaborant amb la consecució de l'edifici i durant el segle següent. El retaule major elaborat per Oliver estava pràcticament enllestit a final de segle i Ribes, el 1691, s'encarregava de daurar la figura de sant Llorenç. Un lloc en què, a més del daurat d'algunes peces, posteriorment, també fabricaria el sagrari major⁷⁶. El treball del retaule major d'aquest convent, tant pel daurat com per la formació del sagrari, s'allargà fins a la segona dècada del segle XVIII i també van intervenir-hi uns altres escultors, per exemple: el 1719, encara un jove artista, segurament fill d'uns fusters del poble i parent polític de l'escultor Ribes, Jaume Puigserver, cobrava 8 lliures pel pa d'or que havia d'utilitzar per fer la pastera del retaule i el mes de juny en cobrava 10 més per la feina del daurat⁷⁷.

L'obra dels Ribes no havia deixat de treballar a Petra. El 1701, hi seguia vinculat, perquè tenia contractada l'elaboració d'un retaule de Santa Rosa de Viterbo per al convent de Sant Bernadí⁷⁸. Aquest convent, semblant al que passà a Lluçmajor, s'havia començat a construir també durant el segle XVII a causa de la fundació d'una altra comunitat franciscana en aquest nucli. El treball de l'escultor, emperò, es tractava d'un encàrrec que s'havia iniciat uns quants anys abans de la data indicada. El 1681, es concedí al síndic del convent, Miquel Rullan, el dret de sepultura, tant a ell com als seus hereus, a la capella de Santa Rosa de Viterbo, així com la concessió d'adornar-la i millorar-la⁷⁹. Aquest dret va fer-lo efectiu el síndic Rullan, o un fill seu, perquè el retaule va ser promogut pel petrer Miquel Rullan, un fill de Miquel Rullan i de Joana Fluxà. Rullan havia establert amb Ribes el contracte per construir el moble. Rullan, mort pel març de 1701, manava en el testament que els hereus s'encarregassin de pagar el retaule que s'havia concertat amb l'escultor. El promotor, a més, exercí el dret de ser enterrat a la capella on feia el retaule i elegí el marit de la seva filla Francisca, Joan Pastor, com a protector de la capella.

L'elecció de Ribes com a constructor d'aquest retaule no surt del context en què es movia l'escultor dins aquesta localitat, on ja era un artista prou conegut. A més d'estar realitzant el retaule del Roser de la parroquial, havien entrat en el seu taller, com hem dit, dos aprenents del poble, Onofre Ribot (1693) i Miquel Riutord (1698). A més, part de la família de Rullan estava vinculada a la confraria i a l'obra del Roser de la parròquia. La muller del promotor, Pràxedes Riera, que ja havia finat, era, com el rector Riera, una gran devota del Roser i havia fet fundar mig Rosari perpetu a la capella de la parròquia, un fet que continuà, a títol personal, Miquel Rullan a les seves darreres voluntats⁸⁰. D'altra banda, el pare de Rullan o, si més no, un familiar pròxim, l'honorable Miquel Rullan, havia tengut càrrecs directrius a la confraria del Roser, per exemple: n'havia estat el clavari cap als anys de 1672⁸¹.

El retaule de Santa Rosa de Viterbo també s'ha conservat en el convent franciscà de Petra i es troba a la primera capella a l'esquerra del presbiteri (figura 3). El retaule presenta la peculiaritat que va ser acabat en estucat de color blanc i només se'n va daurar el relleu. En el moble format per tres carrers amb un àtic, hi destaca la part pictòrica, un tret típic del segle XVII. A la predel·la, s'hi veuen tres pintures: Sant Pere a l'esquerra, Sant Pau a la dreta i la part central formada per dues santes, una de les quals és Santa Pràxedes. El cos central dins un nínxol rectangular hi ha, alçat lleugerament de manera escenogràfica sobre tres escalons, la pintura de Santa Rosa de Viterbo. La santa és representada en la iconografia típica de predicar amb un crucifix aguantat a la mà dreta davant d'uns creients agenollats. Aquesta pintura sembla anterior a les altres del retaule que l'acompanyen o, almenys, no és de la mateixa mà. Les obres dels dos carrers laterals, juntament amb la que es troba a l'àtic, representen els tres arcàngels oferint un conjunt de lectura iconogràfica unitària: els arcàngels Rafel i Gabriel en els dos carrers laterals i sant Miquel al centre de l'àtic. Les pintures dels dos arcàngels menors són acabades amb decoració pictòrica floral a la part superior i inferior. Uns registres que combreguen amb la decoració floral en relleu de les columnes que les envolten. La causa d'escollir els arcàngels com a tema pictòric i, a més, prioritzar-ne sant Miquel en el centre de l'àtic, s'ha de vincular al fet de ser el sant patró del promotor d'aquest retaule. Finalment, l'àtic, a més de la pintura alçada sobre dues columnes salomòniques, és acompanyat per decoració vegetal en els laterals i coronat amb l'escut de la família dels Rullan⁸².

Així com passà a la parroquial de Petra, trobam que, en aquest convent, el seguidor i deixen-

ble de Ribes, Onofre Ribot, també hi continuà les encomandes escultòriques que feia aquest recinte. En aquest cas, no sabem si Ribot pogué influir de manera directa en el retaule de Santa Rosa, però, si tenim en compte que, en aquests anys, el treball del retaule del Roser de la parròquia es feia amb la participació de tots dos, és més que plausible que Ribot adquirís algun protagonisme en el retaule de Santa Rosa. Aquest aspecte el trobam present tant per al retaule major com per al retaule de la Concepció. Els anys de 1714 i 1715, se li pagava a compte del retaule major que estava fabricant⁸³. Durant l'any 1720, Ribot havia fet un nínxol per al retaule de la Concepció i, el 1724, la seva vídua s'encarregava de cobrar-lo⁸⁴. Amb aquestes dues noves intervencions, s'han d'actualitzar les atribucions fins ara conegudes. Les imatges per al retaule major foren fetes per Gaspar Oms (1722-1724), cosa que li valgué l'atribució de tot el moble. Per tant, ara ja podem seguir una línia constructiva més completa pel que fa al retaule major del convent de Petra: en els anys 1714-1715, l'alumne de Ribes estava treballant el moble; quasi deu anys després, Gaspar Oms s'encarregà de la imatgeria i, a més, un altre escultor, Joan Coll, hi va fer el sagrari (1723-1724)⁸⁵. El retaule de Ribot segueix l'estil que anam veient de l'obra Ribes: el cim de l'àtic és d'un format semblant al que farà Antoni Ribes per al retaule de Sant Francesc Xavier de Lluçmajor, ús de decoració en copinyes, timpà trencat, àngels sencers en els basaments dins fullatge, etc.

D'altra banda, si bé, ara mateix, no disposam de més informació sobre el taller Ribes dins la població de Petra, no es pot dir, de manera determinant, que acabassin de fer-hi feina o d'estar-hi vinculats laboralment en altres projectes. Una altra peça que la podem relacionar amb aquest obrador, per exemple, és el retaule de la Mare de Déu dels Àngels del mateix convent. Aquesta relació dels Ribes amb Petra la seguim trobant en els anys 30 del segle XVIII, quan el fill de Bartomeu, Antoni, que realitzava uns treballs per a la població de Campos, actuava d'intermediari entre un fuster de Petra, Bernat Cànaves, i un prevere de la confraria de sant Josep de Campos, Ginard, per haver lliurat un conjunt de llenyams⁸⁶. D'altra banda, la família tenia unes terres en aquest poble que Apol·lònia Mulet, la muller d'Antoni Ribes, deixà en herència al nét Antoni Mas⁸⁷.

Les dues primeres obres de Ribes a Petra ens serveixen per posar en context l'entorn escultòric d'aquest obrador amb altres creacions que és segur que coneixien, si no és que foren treballades pel seu taller. En referim a dos retaules de la parroquial de Lluçmajor: el de Santa Anna (figura 4) i el de Sant Domingo (figura 5).

Figura 4.
Retaule de Santa Anna.

Figura 5.
Retaule de Sant Domingo.

Els dos retaules se situen dins l'espai cronològic i físic dels Ribes quan tenien el taller a Lluçmajor. Els dos mobles són peces que han perdurat de l'església anterior. El temple actual es va construir a finals del segle XVIII i el retaule de Santa Anna es degué desmuntar i tornar a reconstruir en el lloc actual, mentre que el de Sant Domingo, fet dins la capella del Roser, va ser una capella fonda amb diversos retaules que es va construir unida a l'església anterior i s'ha conservada annexada a l'actual només amb lleugeres remodelacions superficials.

El primer retaule dedicat a santa Anna ja estava acabat l'any 1709, almenys la part estructural, perquè la pintura de l'àtic està datada. El promotor de l'obra era una família de llinatge Ponç que residia a Lluçmajor com s'apuntà a la pintura: «ES MANA/FER, AÑ, 1709/P[E]R SER, CA[P]JELLA, [D]ES/PO[N]SOS»⁸⁸. El retaule va perdre el nínxol central substituït per una pintura moderna. En els laterals, hi ha les pintures de Jesús i de Santa Anna i, a la pintura de l'àtic, encara que sigui poc visible, en destaca sant Cristòfol davant d'una aparició de la Verge amb el Nin Jesús. El cos central del retaule destaca per les cariàtides dels costats completat amb la parella de columnes central que separen els carrers del moble i que sostenen la cornisa.

El retaule és un testimoni de la devoció històrica que aquest temple manifestava cap a la Verge, a la qual tenia una majoria de confraries dedicades. El retaule de Sant Domingo, d'altra banda, fou patrocinat pel rector Joan Basili Nicolau, ho sabem per l'escut del cim de l'àtic. Un rector que formà part d'una estirp que recorda el nepotisme del segle anterior, perquè, durant pràcticament cent anys, el poder religiós local recaigué sobre la mateixa família: primer, el rector Joan Nicolau, que el succeí Joan Basili Nicolau i, després, el nebot Francesc Basili Darnús. D'altra banda, Joan Basili Nicolau també fomentà la construcció de la capella del Roser (on hi ha el retaule), de la Sagristia (1701), de les calaixeres i del casal rectoral. Un rectorat que perdurà fins a les dues primeres dècades del segle XVIII, i tant ell com l'antecessor com el nebot es feren enterrar en aquesta capella⁸⁹.

Alguns dels trets formals i compositius es troben de manera habitual en l'obra del Ribes dins Petra, així com de Ribot, per exemple: els estípits acabats en cap d'àngel del costat del carrer central, així com la sanefa superior decorada a manera de copinya de la predel·la del retaule del Roser de Petra que també se segueix a la predel·la del retaule de Santa Rosa es poden veure en el que perdura de la sanefa del retaule de Santa

Anna o els estípits de l'àtic, així com del cos central del retaule de Sant Domingo. Aquestes tipologies també es repetiren en els retaules laterals de la capella del Roser de Petra: estípits acabats amb caps o àngels formant semicariàtides amb moviment de braços, decoració lateral vegetal amb volutes o voltes geomètriques, columnes salomòniques amb decoració afegida en espiral, etc. En el basament de la predel·la del retaule de Sant Marçal d'Onofre Ribot, hi ha, en els dos carrers laterals, un cap d'àngel amb les dues ales obertes sobre decoració vegetal abundant i, just davant o al costat, un altre retaule amb carrers separats per cariatides d'àngels de mig cos o de cos sencer, seguint el retaule del Sant Crist de les jerònimes de Palma, obra de Gaspar Oms. Això, potser, ens recordaria l'herència deixada pel taller i el cercle dels Ribes des de l'escultor Miquel Barceló. Aquests nòduls relacionals, com hem vist, els trobam en el retaule de Santa Anna i en el de Sant Domingo de Lluçmajor: hi ha caps d'àngels alats dins decoració al voltant entortollada a la part superior dels carrers laterals dels dos retaules anònims de Lluçmajor, igual com les cariatides àngels de cos sencer del retaule de Santa Anna o de mig cos del de Sant Domingo. D'altra banda, aquests àngels cariatides sobre bulbs del cos central del retaule de Santa Anna no semblen res més que un desplegament de treball escultòric de la part superior dels dos estípits de l'àtic del retaule del Roser de Petra. Els tres retaules (el del Roser de Petra, i el de Santa Anna i de Sant Domingo de Lluçmajor) juguen a l'àtic amb una decoració vegetal elaborada mitjançant la corba i la contracorba (que també trobam simplificada en el retaule de Nostra Senyora dels Àngels de Petra). La distribució, el formalisme i l'estructura del retaule de Santa Rosa de Viterbo del convent de Petra és també prou semblant al moble de Sant Domingo i, entre aquests dos retaules, sembla que pogué succeir el mateix que passà amb la contractació del retaule de Sant Isidre per al convent de Felanitx que elaborà l'escultor Barceló i en el qual es va manar: «[...] mode, traça del sant Antoni de Padua de santa Creu que dit me. fa però ha de ser pla i no encorbat [...]».⁹⁰ Si bé el treball escultòric dels àngels de la predel·la, així com dels estípits del cos principal del retaule de Sant Domingo, s'allunyen de la mà que coneixem dels Ribes.

En tot cas, i més enllà de qualsevol hipòtesi atributiva, el cert és que aquests dos mobles de Lluçmajor, com alguns retaules i retaulets de Petra, es movien dins el context i el cercle dels Ribes que estem tractant i, per aquests dos retaules anònims de Lluçmajor, si no participaren molt o poc en la seva fabricació, eren dues creacions plenament conegudes per aquests escultors⁹¹.

Figura 6.
Sagrari i expositor. Convent de Sant Bonaventura. Lluçmajor.

Entre l'abril i el juny de 1702, Bartomeu tornava a treballar per al convent de Lluçmajor a la capella de Sant Roc i en cobrava 25 lliures⁹², una tasca que no podem concretar, ja que el retaule fou elaborat per Gaspar Oms cinquanta anys enrere i va ser objecte de reforma més endavant. Segurament, s'encarregava d'acabar de manera marginal alguns aspectes decoratius que quedaven per fer (daurat, decoració, etc.).

El treball dels Ribes en aquest convent va seguir, com ja havíem comentat, durant les dues primeres dècades del segle XVIII amb el sagrari major que completava el retaule de l'escultor Oliver. El 1705, els obrers de la Puríssima pagaven 30 lliures per a la peça. Una obra molt acaba-

Figura 7.
Sant Sebastià.

da el 1710, atès que els obrers pagaven una «vesta de tafeta carmasi per el sagrari que han pegat los obrers [...]»⁹³. L'octubre de 1706, Bartomeu elaborava, per al mateix convent, uns bastiments per a algun lloc del temple, pels quals cobrava 11 sous⁹⁴, i el 24 d'octubre de 1707 li pagaren 1 lliura i 8 sous per dues posts de fusta de sepi, uns fets que indiquen que l'obrador anava treballant puntualment i en petites reformes. Al cap i a la fi, vivia a només un carrer del temple conventual. Les vases de la pintura de la sagristia d'aquest convent també foren elaborades pel taller dels Ribes i, a l'octubre, en cobrava quatre lliures més⁹⁵. Unes vases que són també les que segueix cobrant, dues lliures més, el 14 de juliol de 1709 per la feina d'esculpir⁹⁶.

La feina del sagrari conventual s'allargà més enllà de la mort del cap del taller Ribes. Una

vegada finat Bartomeu Ribes (+1724), el fill seguia amb la seva elaboració. El 24 de gener de 1725, Antoni cobrava 2 lliures a compte del sagrari. Aquests pagaments continuaren els mesos següents: el 31 de març, 2 lliures i cinc sous; el 26 de maig, 3 lliures; l'11 de novembre, 2 lliures i 13 sous, i el 28 d'abril de 1726, s'acabaren de pagar 4 lliures i 5 sous pel «[...] residuo de fer i daurar el sagrari [...] a compliment de tot el seu treball»⁹⁷. El sagrari que perdura en el temple (figura 6) és un conjunt de sagrari i expositor alçat sobre un basament de pedra. L'expositor es va fabricar amb dues columnes i dues pilastres laterals tancat amb unes portes circulars frontals policromades amb una escena hagiogràfica franciscana. La part de damunt de l'expositor és acabada amb dos àngels infants situats en els laterals de la coberta, que culmina amb un anyell davant una glòria. El conjunt va ser decorat esculpint un mantell obscur que teatralitza l'escena amb plecs i caires daurats que baixen pels costats. El disseny de l'obra d'aquest conjunt recorda els recursos arquitectònics que es posaren de moda en aquesta època implantats a Mallorca per l'escultor Herrera i a través de tractadistes com ara Pozzo. Uns nous dissenys que, d'altra banda, el mateix obrador Ribes aplicarà en retaules almenys cap a finals de la seva vida.

A Llucmajor, a més de treballar pel convent franciscà, els Ribes també participaren en la fabricació d'altres peces per a la parroquial de Sant Miquel, més enllà dels dos retaules que hem mencionat i que s'aproximen a la seva obra.

Una devoció que arribà a un punt àlgid durant el segle XVII, la del Nom de Jesús⁹⁸, també tengué conseqüències en la retaulística de Llucmajor, de manera que el temple parroquial es va veure afectat amb la creació d'un moble retaulístic per a aquest titular. Com en altres casos, trobam que el procés i la influència d'aquesta devoció havia començat a mitjan segle XVII, quan Rafel Torres va fabricar una figura del Nin Jesús. L'11 de gener de 1653, l'escultor Torres cobrava 13 lliures per haver realitzat una figura del Santíssim Nom de Jesús per al tabernacle del retaule. Una quantitat que era part de les 22 lliures que havien acordat per a la imatge i el daurat⁹⁹.

L'escultor Torres (ca. 1615-1665), pare del més reconegut Gabriel Torres, estava en aquests anys treballant per a l'església de Llucmajor. L'any següent de realitzar la figura del Nom de Jesús, el 1654, va elaborar les figures de Crist ressuscitat i la Mare de Déu de Pasqua. Segurament, la introducció en el mercat local de Rafel Torres fou a través de la confraria del Nom de Jesús o la de Sant Sebastià, que li van obrir les portes per a l'elaboració de les dues noves figures de Pasqua. La confraria del Nom de Jesús

també ajudà a pagar les imatges de Pasqua amb 5 lliures a través del clavari Joan Mut¹⁰⁰.

L'obra de Rafel Torres és poc coneguda. A més de la figura del Nom de Jesús que hem tret a llum i que no sembla que s'hagi conservat, havia fet obres per als franciscans de Sóller, per al convent de Sant Jeroni de Palma, diversos escuts, claus de volta i diverses figures per al retaule del convent de la Concepció¹⁰¹. En aquesta obra coneguda, ens sembla convenient incloure-n'hi una de més englobada dins la imatgeria parroquial de Llucmajor: una figura de Sant Sebastià de 1652 (figura 7). La data la sabem perquè apareix pintada dins un escut a la part del darrere. La imatge és una talla amb la iconografia típica d'aquest sant fermat a un arbre amb diverses fletxes (les fletxes no s'han conservat, però sí les incisions) i el casc de soldat en terra. La musculatura està ben marcada, era processional i sembla una miniatura de la talla del Crist Ressuscitat que es conserva d'aquest escultor. L'escultor, en lloc de fer el soldat Sebastià sense barba, el representà barbat i, si coneixem la imatge del Crist ressuscitat d'aquest temple, semblaria més un Crist assotat, si no fos pels atributs del sant. Per tant, podem concloure que, en poc més de dos anys, Torres realitzà un bon lot d'imatgeria religiosa per a aquest temple: el Nin Jesús, Sant Sebastià i dues de més grosses, com foren les de Pasqua (Crist i Maria, si bé només se n'ha conservat el primer).

D'altra banda, la transformació completa moguda per la devoció al Nin Jesús no arribà fins als primers anys del segle XVIII, quan els Ribes contractaren un retaule sencer per 400 lliures amb la confraria del Nom de Jesús de Llucmajor, una tasca que va ser de mal cobrar, perquè, el 1724, Antoni Ribes denunciava la confraria davant el Bisbat de Mallorca per no haver-li acabat de pagar la feina que se li havia encomanat per a l'elaboració del retaule. Ribes reclamava del bisbe que obligués els responsables de la confraria a assumir el deute i a pagar els doblers pendents de satisfer. La reclamació és un bon testimoni de la dificultat que tenia l'escultor de poder percebre la quantitat corresponent al treball realitzat: «[...] ha sido más el trabajo de cobrar el dinero del clavario viejo que de hacer el quadro». Més que pagar-lo amb diners, el clavari responsable en aquells anys, Guillem Pou, li anava saldant el deute mitjançant quintars de blat i civada. El seu fill també havia assumit part dels interessos¹⁰². No és aquest un cas únic en el qual un escultor, en lloc de cobrar amb diners, bescanviava el deute amb espècies. Basta veure com, just durant aquests anys, a partir de 1715, un escultor coetani als Ribes, Francesc Vallespir, anava cobrant tant amb diners com amb barcelles de blat el cost

de la construcció del retaule de Sant Josep de la parroquial de Costitx¹⁰³.

Malauradament, el retaule del Nom de Jesús que es va fabricar no s'ha conservat, segurament, perdut amb la construcció de la nova església que es va fer en aquesta població a partir del darrer terç del segle XVIII¹⁰⁴. El retaule de Ribes fou substituït per l'actual d'estil neoclàssic. En aquest temple, però, hi perduren dues figures del Nom de Jesús d'èpoques anteriors. L'una s'ha conservada dins el nínxol central del retaule homònim (figura 8). Una altra escultura es degué elaborar com a imatge processional i forma part del museu parroquial (figura 9).

Aquestes dues imatges conservades del Nin Jesús de la parroquial de Llucmajor presenten traces diverses. La primera del nínxol de la predel·la del retaule és una talla de cos sencer. La figura té la mà dreta oberta cap amunt amb el braç mig alçat, mentre que, amb l'altra mà, aguanta el globus amb la creu. El cos el té lleugerament inclinat endavant a la part del tronc i del cap. La musculatura està ben treballada en tots els diversos angles. La cara lleugerament allargada i plena, el front pronunciat i els cabells amollats recorden les fisonomies dels àngels que, posteriorment, Ribes treballarà per al Betlem de la població de Campos. En canvi, l'altra figura del Nin Jesús va vestida per anar en processó i va ser realitzada tant en tècniques de talla (extremitats i cap) com amb tela encolada (el vestit del cos). La imatge també segueix la iconografia típica d'aquestes figures. En aquest cas, la mà dreta recull la icona de la benedicció per part de la figura. El volum del rostre és més ple i de forma circular, amb el front tapat per un conjunt de cabells, encara que, com l'altra figura analitzada, també són treballats de manera lliure.

Com ja s'ha dit, sobre l'atribució d'aquestes imatges al taller Ribes, la primera presenta semblances amb les que Ribes treballarà per a Campos i, per tant, en podríem determinar l'autoria. En canvi, la segona, potser més antiga, té elements comuns com ara la cabellera, però la figura hi és tractada amb més volum. Així i tot, en el treball i en el volum del rostre, presenten semblances amb alguns àngels del retaule de Sant Domingo (volum, cara rodona, llavis acurats i en punta) que ja hem deixat obert a unes altres mans, atès que les imatges de Ribes solen tenir una cara més allargada i el front més marcat. Tot això, si no és que, pare o fill, elaborassin uns altres models, cosa que, de totes maneres, no podem comprovar.

A més del retaule del Nom de Jesús i el que desenvoluparà pràcticament cap al final de la seva vida Antoni Ribes, l'obra dels Ribes dins la parroquial de Llucmajor degué ser més exten-

Figura 8.
Nin Jesús. Retaule del Nom de Jesús. Parroquial de Lluçmajor.

Figura 9.
Nin Jesús. Museu parroquial de Sant Miquel. Lluçmajor.

sa. La relació dels escultors amb el clergat local no era només laboral, sinó també de relació personal. Per exemple, un dels beneficiats, Macià Puigserver, el féu testimoni de les seves darreres voluntats¹⁰⁵. Un altre clergue local, Gaspar Montserrat, que ja l'hem trobat en el registre del cadastre municipal, cobrava 1 lliura de cens d'Antoni Ribes per les cases que tenia dins el poble i, després de la mort del mossèn, aquest deixà el cens en herència a la renda de la comunitat eclesiàstica¹⁰⁶. Llavors, de la deixa de Gaspar Montserrat, Antoni Ribes en pagava anualment per misses baixes a la parròquia. En aquestes anotacions sobre culte diví de l'arxiu parroquial, el novembre de 1740, per exemple, a Ribes se'l citava com a pintor¹⁰⁷. No sabem si la inscripció va ser posada aleatòriament o si també hi feia algun treball pictòric, un costum laboral d'aquella època, en què no era gens estrany barrejar pintura, escultura i daurat. Un aspecte que, d'altra banda, trobam reincident el 1734. Aquell any, mentre la muller pagava per censos deixats a la comunitat per mossèn Macià Puigserver, Antoni Ribes és citat en referència al fet que pintava o que havia de pintar per a la capella del Sant Crist de l'Esperança i per a la de Sant Joan. Per aquest concepte, en pagava a compte del cens del reve-

rend Comú la quantitat d'una lliura, dos sous i vuit diners¹⁰⁸. De totes maneres, no podem establir la rellevància d'aquestes intervencions. La capella de Sant Joan va desaparèixer i la del Sant Crist ja estava realitzada i refeta, posteriorment, durant la construcció del nou temple.

L'escultor Antoni Ribes també es desplaçà fora de la població on residia per fer-hi diverses peces: Algaida, Campos, Porreres i Felanitx són quatre poblacions prop de Lluçmajor on també trobam obra del seu obrador.

L'any 1741, tenim documentada alguna feina d'Antoni Ribes a Algaida. El mes de setembre rebia, de Francesc Antich, 10 lliures i 2 sous pel treball d'una vasa feta per a l'altar de la confraria del Roser. Un treball que, potser, implicà una obra més extensa, si bé no es va conservar, perquè es construí un nou retaule del Roser a partir de 1758¹⁰⁹, i Ribes feia quatre anys que havia mort.

En canvi, seguint l'ordre cronològic de les obres realitzades, sí que el trobam més documentat i amb obra que ha perdurat en les tasques que efectuà a la població de Campos.

La devoció a sant Josep, en aquest poble, prengué força durant la primera meitat del segle XVIII i, per tant, també la confraria que hi

estava dedicada, fundada el 1714. A partir de 1733, l'obreria s'encarregà d'edificar una nova capella amb dues obres noves que substituïrien les que hi havia: un nou retaule i la fabricació d'un nou Betlem¹¹⁰. Abans que Ribes hi intervingués creant les dues obres, l'escultor ja era conegut dins aquesta vila, perquè, l'any 1735, amb la inauguració de la construcció de la nova capella, Antoni Ribes hi participà en els treballs per a la decoració efímera que s'hi havia instal·lat. L'artista cobrà poc més de 2 lliures per daurar part de les bigues que aguantaven les llànties de la il·luminació, per pintar i per «mudar el quadro y posarlo en forma»¹¹¹. És a dir, amb l'ajuda del fuster Miquel Ballester, va tornar a muntar el retaule de Sant Josep, que s'havia desfet per la construcció de la nova capella. La confraria, amb les diverses reformes, va considerar de fer un nou retaule pel nou espai i escollí una altra vegada Ribes, que ja havia estat en nòmina, si bé, pel que sembla, hi va haver altres personatges interessats que volien aconseguir la fabricació del retaule o l'aprovació de la seva proposta.

L'obra del retaule es va firmar entre l'escultor; Joan Serra, rector de la parròquia; Mateu Ginard, rector de la confraria, i els obrers. El moble va ser contractat per valor de 375 lliures. El retaule dissenyat per Ribes es va escollir entre altres propostes que s'havien presentat. La confraria degué encomanar diversos dissenys a alguns escultors. En el contracte, hi consta: «[...] aver fet fer differentes plantas havem contractat ab Me. Antoni Ribes escultor de la Vila de Llummajor fasse dit quadro conforma la planta per ell feta»¹¹². Un altre dels projectistes que degué incórrer en les propostes per a la construcció del retaule va ser el taller d'artistes Vallespir o, almenys, Llorenç Vallespir, que cobrà poc més de quatre lliures per haver fet una proposta de planta per a la construcció del retaule de Sant Josep¹¹³.

Llorenç Vallespir, pintor i gravador, segurament era més innovador que Antoni Ribes. Vallespir visità Roma (1712-1714) i València (1715-1717) i, a més, devia conèixer obra de tractadistes tan clàssics com coetanis, perquè, per les seves mans, passaren edicions de Pozzo, Palladio, Serlio o Vignola¹¹⁴. Potser, el projecte de Vallespir s'adequava més, en aquell nou moment classicista i arquitectònic, que la proposta de Ribes i no degué agradar al client local. D'altra banda, la proposta de Ribes, com veurem, copià l'esquema del retaule de Sant Antoni de Pàdua del convent de Llummajor.

El contracte del retaule s'ha conservat i descriu prou bé les condicions que havien establert. Establí el preu, els termes de lliurament de l'obra i la quantitat que s'havia de pagar

en cada termini. Amb la firma del contracte, s'avançaren, a compte, 50 lliures i es farien dos pagaments més el dia de Sant Miquel (29 de setembre) i el dia de Nadal (25 de desembre). Les altres quantitats es pagarien mentre es lliuràs l'obra. L'escultor havia de fer el treball segons el projecte aprovat, a més, el material era de la seva responsabilitat. El contracte, però, no incloïa ni la pintura, que aniria a compte i càrrec directe de la confraria, ni el transport de l'obra del taller escultòric de Llummajor a la parroquial de Campos. El punt quart del contracte feia referència al canvi sobre el tema dels Desposoris que anaven a l'àtic. El retaule que Ribes havia dissenyat contemplava una escena dels Desposoris fets d'escultura, però la confraria ho va canviar, va voler que es fes en pintura per comanda directa a través de la junta. Un canvi parcial del projecte, que, finalment, quatre anys després, es va refer i retornà a la proposta inicial d'escultura, cosa que va suposar incrementar el cost del treball escultòric amb 42 lliures més¹¹⁵.

La confraria ja havia començat a recollir doblers per al retaule dos anys abans del començament del moble i, a partir de 1740, Ribes es posà a treballar-hi. Com s'anunciava en el contracte, Ribes cobrava el mateix any d'haver-lo firmat les tres partides que s'havien establert. Després de sis mesos, el maig de 1741, tornava a cobrar per la feina en diversos rebuts de baixa quantitat i, així, periòdicament, al llarg de 1742 i 1743. El maig de 1744, es pot dir que degué acabar el treball escultòric del moble, perquè consta que havia finalitzat el cobrament de les 365 lliures i començava a treballar les figures de l'àtic. Aquest conjunt escultòric final va ser acabat després de sis mesos, cap al febrer de 1745¹¹⁶.

Les tasques del daurat van tornar a ser contractades a l'escultor Ribes dos anys després, si bé no les acabà. Així, a partir del juny de 1747, tornà a treballar per l'obra. Més o menys, aquesta tasca l'ocupà tota la segona meitat de 1747. Va posar-hi uns 6.000 pans d'or¹¹⁷. Una vegada mort Antoni Ribes, el retaule no estava completament daurat i la feina va passar a un altre escultor, Gabriel Feliu¹¹⁸. La figura del titular, per exemple, no fou acabada de daurar fins al 1758, any en què fou beneïda¹¹⁹. Una escultura gens acurada i que no podem atribuir en seguretat a Ribes, perquè, durant aquests anys, hi havia diversos escultors que treballaven per a la confraria de sant Josep. A més de Gabriel Feliu, també trobam l'escultor Jaume Fabrer¹²⁰, a més, a mitjan dècada següent, hi varen intervenir Joan Deïà i Miquel Torres¹²¹.

El retaule de Sant Josep va sofrir algunes intervencions amb la construcció del nou temple neoclàssic de Campos durant el segle XIX, cosa que suposà alguns canvis en el context i en el

Figura 11.
Retaule de Sant Josep. Parroquial de Campos.

Figura 10.
Retaule de Sant Antoni de Pàdua. Convent de Lluçmajor.

moble. A més, l'escultor Tomàs Vila, en el segle XX, restaurà tot el conjunt¹²². Així i tot, s'ha conservat i es pot veure, vora el presbiteri, la primera capella a la dreta de la nau (figura 10). El moble retaulístic de planta còncaua es distribueix en tres carrers i en tres pisos separats per columnes anellades amb decoració frutal i vegetal, un tret que trobam habitual dins l'obra dels Ribes (pare i fill), si bé, Antoni es tornarà més classicista i arquitectònic poc després, amb l'elaboració a Lluçmajor del retaule de Sant Francesc Xavier (ja n'hem vist un precedent amb el sagrari expositor que treballà per al convent d'aquest poble). La predel·la del retaule segueix la distribució dels carrers amb una pintura a cada costat. En el centre de la predel·la, hi ha una sacra integrada en el moble retaulístic amb un marc de rocalla i un amoret superior. Els basaments de la predel·la segueixen el mateix format que hem vist a la predel·la del retaule de Santa Anna, així com al retaule de la Puríssima del convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor. Aquest darrer, realitzat durant les primeres dècades del segle XVIII i presidit per una imatge de la Immaculada de Francesc Herrera (1700), també presenta elements comuns a l'obra dels Ribes, amb la qual cosa, atesa la localització del taller, podem suposar que hi participà en alguna mesura. Un estil que també seguí Onofre Ribot a Petra treballant nins àngels dins un fardell de fullatge. A part de la predel·la i la decoració, el format dels àngels en natural de la cornisa els

trobarem en el retaule de Sant Francesc Xavier de la parroquial de Lluçmajor.

El cos central del retaule de Sant Josep de Campos és format per la figura titular dins el nínxol, decorat tant amb amoret a la volta superior com amb dos angelets de cos sencer en els laterals, on tornam a trobar motius pictòrics amb pintures superposades. A l'esquerre, hi ha la figura de sant Paulí, la de sant Martí i, al damunt, una pintura de santa Teresa de Jesús. A l'altre carrer, hi ha tres pintures més. En destaquen la figura de Ramon Llull amb l'aparició de la Verge i sant Antelm. Les columnes externes, amb la decoració vegetal en espiral, compleixen l'efecte de reforçar el formalisme salomònic del suport arquitectònic, mentre que, en el carrer central, on es troba el nínxol amb la figura de sant Josep, hi ha dues columnes a cada banda amb la decoració vegetal en espiral les interiors, i les externes, situades en un plànol anterior, són acanalades a la part superior de l'anell. Per damunt de la cornisa, hi ha l'àtic amb les figures dels Desposoris. L'escena dels Desposoris se situa dins un temple de volta cupular alçat sobre quatre columnes. Aquest àtic presenta una escenografia teatral en format escultòric, un aspecte que s'inicià amb les aportacions de mestres peninsulars unes quantes dècades abans, com ara, per exemple, en el retaule de Sant Antoni de Pàdua (1716-1720) de la seu de Mallorca, obra de Francisco Herrera.

En aquest aspecte, ja s'ha apuntat que Ribes no innovà gaire i trobaríem la font d'inspiració

del moble de Campos en el retaule de Sant Antoni de Pàdua del convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor (figura 11). Aquest retaule ja ha estat relacionat amb altres obradors coetanis als Ribes, com ara l'estil de treball de l'escultor Jaume Llull (1650-1707)¹²³. Un altre taller del qual n'hem vist un deixeble, Jaume Puigserver, fent feina per a aquest convent, cosa que fa pensar si l'entrada de Puigserver al taller de Llull es produí durant l'obra que aquest realitzava per al temple, de la mateixa manera que passà amb Ribot i Riutord quan Bartomeu Ribes treballava a Petra. No cal dir que els dos retaules presenten paral·lelismes ben clars, tant d'estructura com de composició, elements sustentants, decoració, distribució, etc. D'altra banda, l'àngel amoret, amb volum i carregat de decoració al darrere, que es presenta damunt la fornícula del centre, és el mateix que hem mencionat, tant en els retaules de Santa Anna com de Sant Domingo o alguns de la parroquial de Petra durant l'època de treball de Ribes i Ribot. Els fullatges dels àngels del basament del retaule de Campos aquí es presenten com un escut marc de la pintura central de la predel·la i els elements columnars, variats en la distribució, són els mateixos; la figura de sant Antoni del carrer esquerre ofereix cert record al sant Josep del Betlem que Ribes farà després per a l'església de Campos (figura 12) i la formulació de basaments oberts en fornícules i imatges serà reproduïda en el retaule de Sant Francesc Xavier de la parroquial de Lluçmajor (figura 13).

Sobre les pintures del retaule de Campos, no en sabem l'autoria, emperò en coneixem la intervenció de Jaume Nadal. El 1764, el pintor Nadal treballava per a la confraria fent una pintura de la mort de sant Josep que era destinada a la zona del Betlem del retaule¹²⁴.

Quan gairebé estava acabada la tasca d'escultura del retaule de Sant Josep, a l'escultor Ribes li va sorgir una nova feina aprofitant una deixa testamentària que s'havia fet vint anys abans. Guillem Oliver, un pare de la vila de Campos, fill de Francesc i Catalina Abraham, havia fet testament el juliol de 1727. Guillem havia elegit marmessors, entre d'altres, el rector i el vicari de Campos, i, a les darreres voluntats, havia estipulat que els administradors s'encarregassin de fer i pagar, a través de la venda dels seus béns, un Betlem per a la capella de Sant Josep. Guillem Oliver, a més, va indicar l'estil que havia de seguir el Betlem. El conjunt del naixement de Crist s'havia de fer seguint el format habitual de l'orde franciscana i, específicament, indicà els que es trobaven ubicats en el convent de Lluçmajor i el del convent de Petra¹²⁵, dos models que coneixia en gran mesura l'escultor Ribes, perquè es tractava de dos llocs on havia treba-

Figura 12.
Figures de la cova del Betlem. Parroquial de Campos.

llat. Aquest model a què Oliver feia referència es refereix al model de betlem franciscà que existeix a Mallorca; un naixement del Nin Jesús a un nivell inferior a la planta del temple i sota volta imitant una cova¹²⁶. La deixa, per tant, no només implicà el grup escultòric de Ribes, sinó també la fabricació de tot l'espai del naixement. El material d'obra per a la volta del Betlem fou treballat per Gabriel Mora, a més, s'elaborà tot tipus de decoració, com ara, per exemple, els degotissos típics d'aquestes capelles coves.

El gener de 1748, l'escultor ja cobrava 22 lliures, 12 sous i 6 diners per la feina. Un treball que el tengué vinculat almenys quatre anys fins al 14 d'agost de 1751. Aquest darrer any, l'escultor cobrava unes últimes 40 lliures que cobrien el total de 400 que havien costat les figures escultòriques del Betlem. Algunes figures del grup escultòric eren de vestir i es complementà amb la fabricació d'altres complements, com ara els teixits per a les imatges¹²⁷.

El nou temple que es va construir a Campos en el segle XIX va fer que el Betlem patís un trasllat. El Betlem, que inicialment era part de la capella de Sant Josep, passà a esdevenir una sola capella i, encara que se'n canvià l'espai inicial, les figures han perdurat, a més d'ampliar-se. El conjunt fou restaurat i augmentat a finals del segle XIX, quan s'hi van afegir les figures dels reis, les pintures de Bartomeu Bordoy i la decoració de talla realitzada per Gabriel Carbonell. Les imatges que Ribes va fer foren restaurades i tornades a pintar per mans de Vicenç Mates¹²⁸.

La descripció de Berard el 1789 ens diu com es va seguir la proposta d'Oliver per al nou Betlem dins la capella de Sant Josep: «[...] es mayor que las demás. El santo se ve de bulto, en cama-

ril [...] Y, por último, remata [el retaule] con un tienda o medio cimborio y bajo hay el pesebre de Belén, doble grande, no muy alto a imitación del de Jesús, aunque muy inferior»¹²⁹.

El Betlem es troba actualment a la primera capella a mà dreta del temple (figura 12). Al nostre entendre, les figures que s'hi conserven són les que realitzà Ribes. El conjunt és format per la Sagrada Família: el Nin Jesús, sant Josep i la Verge. Aquesta darrera, com l'única talla de vestir que es va fer. Darrera el grup, hi ha les dues bèsties i, en el fons, tres àngels músics. En el sostre, aferrats a la volta de la cova, hi ha quatre àngels més amb un Esperit Sant central. Amb aquest conjunt de peces i de figures, podem remarcar les semblances formals en les faccions dels rostres, tant dels àngels de la dreta del sostre com de l'infant central, amb l'escultura del Nin Jesús de la parroquial de Lluçmajor que hem analitzat. D'altra banda, els dos àngels de l'esquerra amb cabellera llarga i perfil suau es poden equiparar amb els rostres dels àngels de cos sencer del retaule de Sant Francesc Xavier de Lluçmajor i que veurem seguidament. Part damunt de la cova, es troben diversos animals i tres figures de pastors. El Betlem el tanca un altre àngel amb la filactèria que anuncia el naixement situat en el centre de la paret de la capella.

Quan l'escultor treballava per al Betlem de Campos el 1748, se li encarregà la realització del retaule de Sant Francesc Xavier del temple parroquial de Lluçmajor. El retaule, igual que el Betlem de Campos, va ser promogut *post mortem* a partir de les darreres voluntats de Joan Antoni Güells i Landivar, ciutadà militar. A partir de la venda dels béns, encants i altres beneficis, es va encomanar el retaule per part dels administradors de l'herència a l'escultor Ribes.

Joan Antoni Güells, mort el 8 d'abril de 1742, manava en el testament de ser enterrat a la capella de Sant Francesc Xavier, que considerava de la seva propietat i que encara es conserva: «[...] se fassa en la dita mia Capella de sant Francisco Xavier un quadro proporcionat al puesto de dita capella [...] y que en dit quadro se posa també la figura de sant Francisco de Paula de conformidad que millor cregue»¹³⁰. Un retaule situat dins la capella del Roser d'aquest temple, a la qual ja hem fet referència més amunt perquè també guardava el retaule de Sant Domingo que hem analitzat dins l'òrbita de l'obrador Ribes.

Així i tot, la nova obra hagué d'esperar sis anys per començar a ser realitat. A finals del mes de gener de 1748, s'elaborava el contracte entre els administradors de l'herència i l'escultor Ribes¹³¹. El contracte va ser fet el 30 de gener de 1748 entre Antelm Mut, Martí Pujals i Jaume Antoni Genovard i acceptat per l'escultor Ribes el 5 de febrer. El cost del treball que s'acordà

fou de 240 lliures i el contracte era format per quatre clàusules, d'acord amb les quals Antoni Ribes es comprometia, com també havia fet en referència al retaule de Sant Josep de Campos, de comprar i encarregar-se de totes les despeses del material de fabricació (fustes, ferros, cola, etc.). D'altra banda, els administradors s'encarregarien de fer la base i l'obra del basament per assentar-hi el moble retaulístic. A més, també, com passà amb la feina de Campos, el transport del moble del taller a l'església, el muntatge i les pintures van anar a càrrec dels administradors. Ribes, com a fet habitual, havia de confeccionar el retaule segons el disseny que havien aprovat conjuntament amb els marmessors de l'herència, excepte, com deim, les pintures i les figures dels nínxols de la predel·la, que serien encarregades de manera directa. El pagament s'efectuaria en cinc vegades mentre es fabricava el moble: 50 lliures per la banquetta i les columnes, 40 lliures per la cornisa, 40 lliures per l'àtic i 70 lliures més en haver-ho acabat tot.

La construcció d'aquest retaule es pot seguir amb el registre de pagaments que es va fer. El primer cobrament es va efectuar el dia de la firma (5 de febrer de 1748). Ribes va rebre les primeres 50 lliures de l'administrador Mut¹³². El 19 d'octubre, ja devia tenir acabades les columnes, el cos central i fins a la cornisa, perquè va percebre la segona paga de 41 lliures¹³³. El ritme de treball anava ràpid, perquè el mes següent rebia una tercera paga que era la que pertocava a l'àtic del retaule. Aquesta vegada van ser 39 lliures¹³⁴. Per col·locar el retaule al seu lloc, es va fer el basament de pedra viva, encarregada a Joan i Miquel Moia de Binissalem, que comportà un cost de 53 lliures¹³⁵.

Una vegada instal·lat el cos principal del retaule, l'escultor Ribes començà a daurar el moble. Entre el 3 d'agost de 1749 i el desembre de 1750, cobrava quatre partides de 22 lliures cada una¹³⁶. En canvi, el final de l'àtic del retaule s'allargà un any més i fins al novembre de 1751 no cobrà 40 lliures per la definició¹³⁷. Després d'un any, va rebre la darrera partida de 70 lliures que havia de ser cobrada, segons posava el contracte, mig any després d'haver posat la definició del conjunt retaulístic¹³⁸. Una vegada acabat de cobrar el retaule, la darrera part feta, l'àtic, devia seguir sense daurar. Les partides que hem descrit del daurat corresponen a la part principal del cos del retaule. Això va fer que la realització del daurat en el darrer fragment escultòric s'allargàs dos anys més i no fos fins al 25 de juny de 1753 que Antoni percebés 22 lliures per aquesta feina¹³⁹. Els darrers cobraments que corresponien a la confecció d'aquest retaule hagueren d'esperar passada la mort de l'escultor i va ser la vídua, Apol·lònia Mulet, qui, el 19

d'octubre de 1754, cobrà 26 lliures, 2 sous i 6 diners més que el seu home no havia percebut en vida per la feina de posar els 3.350 pans d'or¹⁴⁰.

Els pans d'or que utilitzà Ribes provenien de la botiga del batedor Salvador Savall, el mateix batedor que subministraria el pa d'or a Gabriel Feliu per al retaule de Campos després dels treballs que hi havia fet Ribes. El 7 d'abril, el 22 de maig, el juny de 1753 i el 8 de maig de 1754 cobrava, cada vegada per 2.000 pans d'or, 36 lliures i 10 sous. El 15 d'octubre de 1754 en seguia subministrant per al daurat i li van pagar 18 lliures i 5 sous per 1.000 pans d'or¹⁴¹.

El retaule de Sant Francesc Xavier es troba a la dreta dins la capella del Roser (figura 13). El retaule es diferencia de l'obra vista dels Ribes fins ara perquè, en aquest cas, el moble prioritza la composició arquitectònica sense carrers laterals i s'estructura en una predel·la, un cos central i l'àtic. La predel·la la conforma una pintura central de la Mare de Déu de la Soledat i, a cada banda, els basaments del retaule oberts amb una fornícula de mig punt. A cada una d'aquestes fornícules, s'hi posaren diverses figures escultòriques, algunes de les quals fan de mal identificar, perquè han perdut els atributs: un sant papa, una santa Bàrbara (?), un sant frare i un sant Tomàs d'Aquino. A la mateixa vegada, les parets laterals dels basaments que donen al retaule es complementaren amb diverses pintures: de santa Gertrudis, sant Lleonard, sant Blas i santa Estefana. Com hem mencionat, foren els administradors qui s'encarregaven de l'execució d'aquesta zona i les pintures van ser encomanades al pintor Josep Martorell, per a les quals, el 1749, en cobrà 8 lliures¹⁴².

Josep Martorell era un dels pintors reconeguts d'aquesta època, encara que, comparat amb altres coetanis (Miquel Pont, Gabriel Femenia, etc.), el seu nivell no passava de regular¹⁴³, si bé Antoni Furió no el deixava de banda i li identificà obres a Santa Maria del Camí (1736) i a l'església de la Mercè a Ciutat. Sembla que morí quatre anys després de fer les pintures de Llucmajor¹⁴⁴. Martorell s'havia format amb el pintor Honorat Massot, un altre artista que ja hem vist treballant a Petra, i Bernat Marimon el presentà a l'examen del gremi¹⁴⁵. Josep Martorell, a més, tenia relació amb diversos convents, per exemple: en el de Llucmajor apareix, el 1734, un pagament per fer una tela per a un palis a un pintor citat com a «mestre Josep»¹⁴⁶, qui possiblement es tracta del mateix Martorell. També el trobam en el convent d'Ítria de Ciutat de Mallorca, on, tant a l'agost de 1738 com a l'octubre de 1739, exercia de testimoni dels rebuts entre el sucrer Francesc Coll i el prevere Guillem Sureda o el sagristà Josep Mulet¹⁴⁷. El pintor era de la vila de Montuïri, la seva esposa es deia An-

Figura 13.
Retaule de Sant Francesc Xavier. Parroquial de Llucmajor.

tònia Borràs i, cap al 1751, casava una filla, Antònia, amb Miquel Rullan¹⁴⁸. Per a l'església de Montuïri, havia col·laborat amb l'escultor Francisco Herrera. Tots dos treballaven per a la confraria del Roser. L'any 1710, cobrava per pintar, i l'any 1714, per policromar diverses rajoles¹⁴⁹. Uns quants anys després, Martorell pintava a la capella de la Puríssima Concepció (1734-1735)¹⁵⁰.

En el cos central del moble, s'hi troba la pintura de Sant Francesc Xavier dins la iconografia pròpia del sant missioner quan arriba a la costa per predicar davant el poble indígena. L'escena mostra el sant amb els indis situats per davall seu. Potser aquesta pintura era anterior al retaule. Als comptes de l'herència, no hi figura i, d'altra banda, tant Güells com en les Visites Pastorals ja s'hi refereixen com a capella de Sant Francesc Xavier. A més, si l'observam bé, la concepció del retaule no és més que un quadre independent subjectat a la paret, i al seu voltant, a manera d'emmarcament, s'hi ha construït tot el retaule. A cada banda de la pintura, formant-ne el cos central, hi ha una parella de columnes anellades i acanalades. Totes dues columnes internes tenen la part de baix de l'anell de forma llisa i decorada amb rocalla, mentre que les dues parts exteriors són acanalades i anellades. A la part superior de les columnes, s'hi troba un element decoratiu central amb un amoret sobre tres flocs de ramell. Els costats

Figura 14.
Sant Crist. Retaule de les Ànimes. Parroquia de Porreres.

exterior del retaule són completats amb decoració vegetal i de rocalla, començant amb una voluta a la part baixa i acabant amb una copinya al començament de la cornisa. L'àtic es va elaborar amb dos àngels de mida natural a cada costat exterior girats cap al centre, on hi ha la pintura de Sant Francesc de Paula, que se situa emmarcada per dues columnes anellades lisses i decorades amb garlandes en espiral. Recordem com, a l'obra que hem desenvolupat dels Ribes, es fa palesa la predilecció per la decoració vegetal en espiral. En aquest cas, la decoració vegetal en branques en espiral s'ha canviat a manera de garlandes. Un model que trobam repetit en altres obres a les quals hem fet referència (retaule de Sant Josep i retaule de Sant Antoni de Pàdua). D'altra banda, les faccions d'aquests àngels amb cabellera allargada i llisa ens recorden, com hem dit, els àngels presents a l'esquerra del sostre del Betlem de Campos, com també tenen cert seguiment en els àngels cariatides del retaule de Santa Anna de Lluçmajor, tot i que, aquests darrers, es varen fer cinquanta anys abans. L'àtic va ser acabat en forma semicircular, amb l'escut del promotor en el centre. La pintura de Sant Francesc de Paula que corona el retaule va ser realitzada el 1754 per l'artista Esteve Sanxo, que en

va percebre 16 lliures i 12 sous¹⁵¹. La pintura es troba en mal estat, encara que se'n poden entreveure les figures i la composició: sant Francesc a la dreta agenollat mira cap al cel, on apareixen uns àngels adults que semblen acompanyats per una altra parella d'àngels a la part baixa i una altra darrere del sant.

Aquests darrers retaules de Ribes potser són els que s'ajusten més als nous models del segle XVIII. Ja hem vist com Herrera, un dels que els van introduir, té feina en el convent de Lluçmajor o Vallespir. L'opositor de Ribes per al disseny del moble de Campos sabia de l'existència dels dissenys dels tractadistes. La forma còncaua i les figures damunt les cornises, així com l'ús d'estípsits antropomòrfics, són molt habituals al tractat d'Andrea Pozzo. El capitell corinti que Pozzo elaborà amb la figura número 24 del seu tractat va ser molt utilitzat pel taller Ribes, així com el trencament de timpans, la decoració en copinya o l'espai arquitectònic cupulat que Pozzo treballà en el seu tractat¹⁵². Alguns dissenys d'aquest autor se troben plasmats en gran mesura al retaule de la Immaculada de la Seu de Mallorca o al de Sant Benet. També una formulació semblant, encara que més simple, pogué influir per a la creació del retaule de Sant Francesc Xavier de Lluçmajor¹⁵³.

Així i tot, de la mateixa manera que hem vist que el retaule de Sant Josep mostrava paral·lismes amb un del convent de Lluçmajor, el de Sant Francesc Xavier i, per extensió, aquesta tipologia retaulística té equivalències a la parroquia de Porreres, una vila també al costat de Lluçmajor, on, a més, Ribes treballà el Sant Crist de les Ànimes. El retaule de la Sagrada Família de Porreres és el model mimètic que trobam en aquest edifici. Es tracta d'una peça una mica més rica (més presència de figures escultòriques, les de la cornisa mostren més moviment, té un alçat superior i la predel·la és més alta, etc.), però es va fabricar amb una composició igual, amb els mateixos elements sustentants i repetint-ne alguna decoració. Un temple que, com hem dit, Ribes coneixia i, per ventura, és possible que tengués alguna participació directa en aquest altre moble. Almenys, sabem que, poc després d'haver començat el retaule de Sant Francesc Xavier de Lluçmajor, el 1749, l'escultor participà en el de les Ànimes del Purgatori d'aquesta església. Ribes en va elaborar la figura titular homònima (figura 14). El moble va ser realitzat entre 1743 i 1752 i se sap que, en el retaule, hi participaren diversos artistes: escultors com ara Joan Morey, Josep March o Guillem Ferrer, i pintors com ara Mateu Banús i Jaume Nadal¹⁵⁴.

Finalment, l'escultor, abans que tengués acabat el retaule de Sant Francesc Xavier, va firmar per fer-ne un de nou per als pares agustins del

convent de Felanitx. Aquesta vegada es tractava del retaule major del temple. Era de grans dimensions i va ser la seva darrera obra, que deixà en gran part inacabada.

En aquells anys, el convent de Sant Agustí de Felanitx considerava que el presbiteri tenia unes dimensions inadequades i que es feia difícil fabricar-hi el retaule major. L'alçada i l'amplada de la construcció no disposava d'un espai adient per fer-hi un moble retaulístic prou digne. Aquest fet va obligar el convent, el 6 d'octubre de 1750, a alçar el presbiteri fent una copinya nova. Això va endarrerir la contractació del moble fins al maig de 1753. Aquesta vegada, el preu de l'obra era el més elevat de les que sabem que Antoni Ribes havia contractada. Arribava a la quantitat de 775 lliures¹⁵⁵.

El 1921, en un primer estudi històric sobre aquest convent dut a terme per l'historiador Bauzà a la seva història de Felanitx, consta la decisió d'aquesta comunitat religiosa d'executar l'obra. Fins llavors, en base a les notícies arrellegades per Bover, es donava per fet que el retaule havia estat realitzat per Andreu Carbonell l'any 1743 i daurat per Gregori Herrera. Bauzà va extreure, del llibre de consultes, la decisió del 6 de maig de 1753, en què el prior Gabriel Obrador proposava, una vegada acabada l'obra de l'alçament del presbiteri, de fer el moble nou. A la reunió, es decidí donar la fabricació del retaule a «[...] esquerada a Me Antoni Ribas [...]». Es firmà amb Ribes el preu de la fabricació i que s'utilitzessin les almoines del bassinet de la Mare de Déu dels Socors i el reliquiari de la capella de Sant Isidre per pagar-la, una vegada que el retaule d'aquest darrer s'hagués acabat de daurar i d'haver renovat part de la capella¹⁵⁶. En la decisió d'optar per contractar Ribes perquè duqués a terme aquesta empresa, pensam que influí el fet que el seu germà fos religiós agustí i, per tant, l'escultor devia ser conegut almenys pels vincles familiars que tenia amb un dels membres d'aquesta comunitat. A més a més, l'agustí Bartomeu Ribes havia entrat de prior en aquest convent durant l'any 1753¹⁵⁷.

El treball que va fer l'escultor Ribes no anà més enllà dels onze mesos des de la firma del contracte. Com ja sabem, l'escultor moria l'abril de 1754. El treball de Ribes es degué basar, com a molt, en l'estructura i el frontis del moble. Sobre aquest aspecte, l'escultor inicià la feina vuit dies després que el convent aprovàs la nova obra. El 14 de maig de 1753, Ribes cobrava un sou del convent, segurament per visitar el temple i començar a projectar l'obra (mides, disposició, opinions del clergat sobre el gust, etc.)¹⁵⁸. No se'n troba cap més referència fins a quatre mesos després, en què s'hi tornà a desplaçar amb un altre manobre, segurament,

Figura 15.
Retaule Major. Convent de Sant Agustí. Felanitx.

per dur el material que estava elaborant i començar la construcció del retaule¹⁵⁹. No sembla que s'hagi conservat cap més dada sobre la feina de l'escultor.

Deixant-ne de banda les imatges, el retaule major del convent de Sant Agustí de Felanitx és molt simple, amb poca decoració i amb poc treball escultòric, només a les columnes, la cornisa i l'àtic (figura 15). La composició formal, el disseny i la distribució sembla que tenen lleugers paral·lelismes formals i distributius amb el retaule de Sant Francesc Xavier de Lluçmajor. Va ser ben minso el treball que hi pogué realitzar l'escultor resident a Lluçmajor. El retaule té la predel·la, dos cossos i tres carrers; els dos laterals segueixen lleugerament la volta del presbiteri; el moble és de fons llis i només hi destaquen les figures escultòriques que sobresurten del retaule mitjançant peanya o basament, unes peces que s'hi posaren posteriorment de manera progressiva; entre aquestes, hi ha la figura del titular i fins a partir de seixanta anys després no s'hi anaren afegint els sants dels costats: sant Paulí de Nola, santa Clara de Montefalco i, el 1850, va ser completat amb les imatges de santa Margalida, santa Bàrbara i les pintures de la predel·la¹⁶⁰, que té quatre plafons pictòrics. Al primer cos, hi ha l'expositor del sagrari, que n'ocupa tota la part central, i a cada costat, separat per columnes, hi trobam un àngel

a la part exterior i una imatge a cada carrer. A l'àtic, s'hi obrí un nínxol amb la figura de sant Agustí. Com ja ha tractat la bibliografia que hi ha fet referència, i a més, a causa del breu període durant el qual Ribes hi va fer feina, se'n pot descartar tota la imatgeria com a obra seva, així com el daurat, perquè ni tan sols va acabar el retaule. En els pocs mesos que hi dedicà i les dues visites que hi va fer, degué tenir temps d'alçar el retaule amb la predel·la i el primer cos. La predel·la és llisa, amb poca decoració, i la pogué fabricar un fuster normal. Ribes degué poder arribar a la cornisa aportant-hi les columnes amb una lleugera decoració i el fris. Tota la resta (l'àtic, el nínxol, la imatgeria i la decoració) ja és posterior.

Conclusions

L'article ha estudiat el taller dels Ribes —uns escultors que varen treballar des de finals del segle XVII fins al 1754— a través de la bibliografia, les fonts d'arxiu, les obres, la filiació i la família. El taller, a partir del mestratge i la influència de l'escultor Miquel Barceló, va ser començat per Bartomeu Ribes (1649-1724) i tengué alguns seguidors i alumnes, el més destacat dels quals és Onofre Ribot. El taller iniciat per Bartomeu va ser continuat pel seu segon fill, Antoni Ribes (1686-1754), qui seguí la professió familiar.

A través de les dades genealògiques, hem pogut comprovar la vida dels dos escultors i la família que tengueren, la seva existència domèstica i els llocs on visqueren. Una tradició escultòrica que no continuà amb els descendents d'Antoni. Fins ara, es tenia constància d'una estada temporal al poble de Lluçmajor, cosa que no va ser així, sinó ben a l'inrevés, l'escultor Bartomeu passà de Palma a Lluçmajor a

finals del segle XVII i s'hi va quedar de manera definitiva. Amb aquest pas, sembla que s'allunyà del moviment gremial d'artistes i, a més, amb la irrupció del segon fill al taller, no tengué més aprenents coneguts. Així i tot, el mercat documentat de l'obra, a banda de la vila de Petra, se situà a l'entorn del lloc on residia la família: Lluçmajor, Algaida, Porreres, Campos i Felanitx. Fins ara, només tenim constància de la seva intervenció en aquests pobles, però, segurament, el marc s'anirà ampliant. Gràcies a l'estudi que hem dut a terme, hem pogut ampliar l'estudi de les obres conegudes (Campos i Petra). A més, també hem pogut veure i estudiar diverses creacions que fins ara no se sabien (per exemple: els treballs realitzats a la parròquia de Lluçmajor o al Betlem de Campos). Tot sembla indicar que el pes de l'escultor Miquel Barceló seguí a l'obra de Ribes i no veim, pel que coneixem, un canvi fins avançat el segle XVIII, en què el fill pogué adoptar les modes noves (retaule de Sant Francesc Xavier).

En resum, un conjunt d'aspectes que han ajudat a aconseguir aquest aplec de l'obra escultòrica que realitzà l'obra Ribes durant la seva etapa professional dins el món artístic illenc i emmarcat dins l'entorn on treballava l'obra, tant a partir de la influència de mestres anteriors pròxims, com amb uns models de creació retaulística que es distribuïen pels centres on treballaven, per exemple: l'obra de l'escultor Miquel Barceló i el seu fill Antoni, amb semblances en els treballs de Petra o Lluçmajor, i també d'altres, com ara el retaule de Sant Antoni de Pàdua relacionat amb l'escultor Jaume Llull que es reproduí a Campos, a més de l'entorn classicista arribat amb Herrera que també es donà tant en l'obra vista a Lluçmajor com en la producció anònima reproduïda a Porreres.

Annex

1. Carta d'Antoni Ribes sol·licitant al bisbe que fes de mitjancer entre ell i la confraria del Nom de Jesús perquè aquesta li pagàs el retaule

ADM, 17/78/4

Antonio Ribas, sculptor a los pies de Su Illma Rma. Expone que en años pasados hizo un retablo del Dulcísimo nombre de Jesús que se halla en la capilla del dicho Ssmo Nombre de esta Iglesia Parroquial de Lluçmayor, y hallándose la confradia en mas de 400 ll. huvo por la primera paga ningun dinero y ha sido mas el trabajo de cobrar el dinero del clavarío viejo que de hacer el quadro. El año 1724 me dio el dicho clavarío que era Guillermo Pou 4 qras de trigo y 4 de cevada que era del que daba la Villa a los moradores, prometiéndome pagar como de ipso pagó portion y su hijo Guillermo Pou ha pagado portion del interres, y ahora no lo quiere pagar, y ha un porque se ve tiniente de Bayle me executa con mucho rigor y infamia deviendo él a la Confradia y la confradia a mi me debe haun mucho.

Por tanto, a V. Illma. Y Rma Ssa suplico que de providencia en que se haga la cuenta y pagué el dicho Guillel Pou el trigo que su padre me dio, y lo demás, que lo recibire en mucho gusto y favor.

2. Contracte entre l'escultor Antoni Ribes i la junta de la confraria del Patriarca Sant Joseph de la parròquia de Campos (1740)

APC, II/30. Llibre entrades i aixides confraria de sant Josep, 1713, s. f. entre f. 219-220

Die 16 Juliol 1740

Nosaltres debax firmats Dr. Joan Serra pre y rector de la Parl. De la Vila de Campos y lo Rd Matéu Ginard pre. y Ben. En la matex rector de la Confraria del patriarca St. Joseph, lo Honor Joan Ballester de Gabriel Clavari actual de dita Confraria y los capillers de la matexa a Me Llorens Vidal fuster Me. Pere Antoni Lladó, ferrer, Joan Garcia, y Me. Gabriel Cafaro, fuster, sabent y atenent que se esta resolt per nosaltres deriba expresats fer el quadro de la Capella de dit St. Joseph y aver fet fer differentes plantas havem contractat ab Me. Antoni Ribes escultor de la Vila de Llummajor fasse dit quadro conforma la planta per ell feta per preu de trescentas setante y sinch ll. Dich 375 ll. Y ditas se han de pagar ço es sinquante ll. Lo die present vint y sinch el die de St. Michel del mes de setembre y altres vint y sinch lo die de la Nativitat del Sor. Primer vinent, y las altres segons anira treballant dit quadro y se aniran replegant las limosnas en los pactes aquí expresats.

Pº es pacta que dit Ribes dega entregar a los sobre dita confraria el quadro bo, y rebador y conforme la planta.

2º es pacta que dit Ribes dega pagar tot lo llenyam, claus y aygo cuyta que sera necessari fins estar possat dit quadro.

3º que dita confraria dega aportar dit quadro de la cassa de dit Ribes ases costes

4º que tot lo que se aura de posar de pintura en dit quadro que son los sis plans lo diga pagar dita confraria y aiximatem digan par el quadro de los desposoris que ha de ser de pintura encara que en la planta estiga possat de escultura. Y per ses axi lo tractat feym de la present scriptura dos copias una per dit Ribes y la altre per dita confraria. Fet ut supra.

Dr. Joan Serra...rector de Campos, Matheu Ginardpre. Rector de la Confraria, Juan Ballester, clavari, Pere Antoni Redo, capiller, Y yo dit Gianrd firmo per los demes capillers per no sabrer escriure, Antoni Ribes, sculptor.

Per quant encaraque, en la desobre escripture fonch concertat el sobre dit quadro en fer los desposoris de pintura com de sobre esta expresat pero posat que fonch dit quadro se resolgué per los Srs de dita Confreria que estirian millor los desposoris de scultura que de pintura y axi son fets per dit Me. Ant. Ribas, escultor, y consertats per preu de quarante duas llas. Deu sous diem 42 ll. 10s. per nosaltres debaix firmats Vui als 15 maig de 1744. Matheu Ginard...Juan Ballester, clavari, Pere Ant. Redo...Antoni Ribes, sculptor.

3. Comptes entre l'escultor Ribes i la Junta de la confraria de sant Josep pel treball escultòric

APC, II/30. Llibre entrades i aixides confraria de sant Josep, 1713

f. 86r.

Als 29 juny 1747. Ajuntats en la Rectoria de esta Pl. De Campos lo Mt.Rd. Sr. Dr. Martí Caneves pre. Y Rt [...], Matéu Ginard pre. Beneficiat en la matexa y Rr. De la Confraria del Pca. St. Joseph, el Sr. Juan Ballester. Clavari de la matexa, Juan Garcia [...], Me. Joseph Fullana manescal, Me. Gabriel Safaro fuster, y mestre Juan Vicens Ferrer capillas per afecta de donar a deurar el quadro de dit St. Patriarca; fonch resolt de donarlo a deurar a Me. Antoni Ribas escultor de la Vila de Lluçmayor, y trobança dit Me. Ribes en esta Vila als 9 juliol dit any fonch consertat per nosaltres de sobra dits ab dit Me. Al deurar-lo a reho de 10 ll. Cada 1000 panys de Or. Y de donar-li casa per estar tot el temps deurar dit quadro y no mes y que dit Me. Poseria tot lo necessari per dit afecta, a ses costas [...] Y per se axi la varitat y const en tot temps lo firmam de nostras propias mans Vull als 9 Juliol 1747. Dr Marti Caneves pre. Rt.

En Campos. Matheu Ginard pre. Rr. De la Confraria. Juan Ballester Clavari. Antoni Ribes sculptor.

Al sobre dit die y any per [...] donada a mi dit Matéu Ginard pre. Y Rr. De dita Confraria la incumbencia de aportar al compte, y reho de lo que se gastera per deurar dit quadro, el qual se comença a deurar als 16 agost 1747. y es com se segueix [...]

f. 87r.

Venint al descarrech y pagaments fets per mi dit aMatheu Ginard [...] a los panys de or he fets dur de Ciutat [...] Pº Als 31 Juliol 1747 aporta Pheliu Jaume 1000 panys de or de casa de mestre Francesc Terreta a reho de 19 ll. Cada mil [...] Mes als 26 agost 1747 mil panys de or a dit preu de 19ll [...] Mes als 13 setembre dit any aporta dit Fullana, decasa de dit Terreta mil panys de or a dit preu [...] Mes als 16 setembre [...] mil y sinch cens panys de or qui valen 28ll. 10s. [...] Mes als 14 octubre dit any [...] altres mil sinch cens panys de or [...] 28 ll. 10s. [Total 114ll]

f. 88r.

Asi constera lo [...] rebut el dit Me. Antoni Ribes esculptor a compte de los panys de or aura posats areho de 10 ll cada mil [...] Jo Antoni Ribes, sculptor, confes haver rebut del Rd Matheu Ginard [...] 30ll. Per el treball y bestretes de deurar tres mil panys de or fet als 28 setembre de 1747 [...] Mes jo dit Ribes confes haver rebut [...] 25 lliures [...] de [...] mil y sinch cens panys de or [...] fet als 11 novembre 1747 [...]

f. 88v.

Pº [...] trobam haver pegat per reho de 6 mil panys de or a reho de 19 ll cada mil panys 114 ll com consta fol.91 [...] Mes trobam haver pegat 55 ll a Me. Antoni Ribes sculptor per el trenall de deurar 5500 panys de or y per lo aparell a reho de 10 ll. Cada mil panys com [...] ab 2 albarans fol.92 [Aquest full és un resum dels comptes]

f. 89r.

[...] Mes ha pagat a Honorat Massot esculptor dos lliuras deu sous per la figureta de sant Joseph per aportar ala bandera [...]

f. 115v.

Mes posa en son credit 1 ll que paga per una figura del Bon Jesús y 6 ovellas per lo bellem [...]

f. 136r.

[any 1748] Mes [...] pagat a Me. Ant. Prohens y a Me. Juan Ballester fuster per fer bastimens per pujar y devellar el quadro per deurarlo y compondre lo deurat [...]

f. 143v.

Més trobam aver pegat 19ll. Per mil panys de or a Salvador Sevall, batidor de or conforme alebra testificat

per el matex [...] Mes trobam aver pegat 22ll 13s4 per mans de me per el treball de deurar les tres figures de los desposoris de st. Joseph a hont aplicaren los dits mil panys de or y 500 panys que rebe del R. Ma. Ginard [...]

f. 144r.

[...] pegat a Salvador Sevall batidor de or 19 ll. Que es el valor de mil panys de or que prengue de la sua botiga [...] pegat al dit sevall 7 ll 12s. Que es valor de 400 panys de or que prengue de la sua botiga [...] mes trobam aver gastat y pegat a Me. Gabriel Pheliu sculptor 27 ll. 2s que es 15 ll. Per son treball de deurar 4 angels de la capella de st. Joseph, 3 ll 15s per la provisio; 5ll per 10 jornals a reho de 10s. quiscun per la encarnatio dels dits Angels y 1ll 1s 2 per colors y 2ll 5s 10 per bolo, retay y guix comu [...] (ca. 1754)

f. 150r.

Més a Feliu Jaume 19 s per portar lo sculptor a Ciutat y los seus tratos [...] Mes a Feliu [...] per portarsen a Me. Gabriel Feliu [...] (1757)

f. 220r.

Compte de lo que rebre de als deposits se me entregaran per los senyors de la Confraria [...], a mi Matéu Ginard [...] per la Obra del quadro se ha donat a fer per lo altar de dit St. Patriarca a Me. Antoni Ribas, sculptor de Llummayor per preu de 375 ll [...] ¹⁶¹

f. 223r.

Als 6 juliol 1740 se dona a fer al quadre del Patriarca [...] a mestre Antoni Ribas [...] constara de las rebudes en este llib. Per y per los albarans fets per ma de dit Me. Ant. Ribas com se segueixen:

Jo Antoni Ribes sculptor de la Vile de Llummayor he rebut de la confraria del Patriarca St Joseph de la Vile de Campos sinquanta lliures dich 50 ll. Y dites he rebudes per mans del Rt. Matéu Ginard pre. Rector de dite Confreria y son per le primera paga per el quadro de que havem concertat conforme le scripture feta per dits Srs. De la confraria y per mi, y de bayx firmada fet als 16 juliol 1740 dich---50ll.

Mes tich rebut jo dit Antoni Ribes sculptor del Sr. Matheu Ginard Pr. Y rector de dite confreria de St. Joseph per le sobredite reho vint y sinch lliures abon conte y conforme y pacte en dite scripture del consert de dit quadro fet als 29 setembre 1740 dich [...] 25ll.

Mes als 4 desembre 1740 tinch rebut jo dit Ribes del sobre dit Sr. Matheu Ginard pre. Y rector de dite confraria vint y sinch lliures y son aquelles que me havia de donar que me havian de pegar per les festes de Nativitat per la sobre dita reho dich [...] 25ll.

f. 223v.

Vuy als 15 mayx 1741 Jo Antoni Ribes sculptor confes haver rebut ab differens pertides del Rt. Matheu

Ginard pre. Y Rector de le confraria de St. Joseph sinquanta lliures dich 50 ll. Y son abon compte per el quadro vayx treballant per dit St dich---5oll.

Vuy als 26 juliol 1741. Jo Antoni Ribes sculptor he rebut per le sobre dite reho deu lliures del Rt. Matheu Ginard Pre. Y rector de dite confraria dich-----1oll.

Vuy als 15 octubre 1741. Jo Antoni Ribes sculptor he rebut del Sr. Matheu Ginard pre. Y rector de la sobre dite confraria per dite causa vint lliures dich----2oll.

Mes tinch rebut del demunt dit Rt. Matheu Ginard pre. Y Rector de dite confreria per damunt dite reho jo dit Antoni Ribes scultor vint y sinch lliures Vull als 4 mars 1742 dich-----25ll.

Mes ticvh rebut jo dit Ribes scultor del sobredit Rd Matheu Ginard pre. Per le demunt dite reho vint y sinch lliures vuy al 29 mayx de 1742 dich-----25ll.

Mes tinch rebut jo dit Ribes sculptor del sobre dit Sr. Matheu Ginard pre. Per le sobre dita raho vint lliures dich Vuy als 13 setembre 1742----20 ll.

Mes tinch rebut del sobre dit Sr. Matheu Jo Antoni Ribes scultor per dite causa 21 ll. 10s 4 al 21 setembre 1742 dich---21ll. 10s. 4

f. 224r.

Mes tinch rebut. Jo Antoni Ribes sculptor de lantedit Sr. Matheu Ginard pre. Rector de dite confraria del Patriarca St. Joseph vint y vuyt lliures nou sous y vuyt abon compte del antedite reho fet vuy als 27 de octubre 1742 dich----- 28ll. 9s. 8

Mes tinch rebut del sobredit Sr. Maheu Ginard Jo Antoni Ribes scultor per dite causa onse lliures fet als 17 desrer 1743 dich 11ll.

Mes tinch rebut del sobredit Sr. Matheu Ginard Pre. Y rector de dite confreria Jo Antoni Ribes sculptor per dite cause dotse lliures dich--- 12ll.

Mes tinch rebut Jo dit Ribes per dite cause del Sr. Matheu Ginard rector i de dite confreria vuy als 12 Juny 1743 vuyt lliures dich---8ll

Mes tinch rebut jo dit Ribes per dite cause del sobredit Sr. Matheu Ginard rector de dite confrerie de St Joseph vuyt lliures y deu sous abon compte Vuy als 14 juliol 1743 dich-----8ll 10s

Mes Jo dit Ribes per lo sobre dit tinch rebut del sobredit Sr Matheu Ginard Pre. Onse lliures tres sous y sis fet als 25 agost 1743 dich-----11 ll.3s.6

f. 224v.

Mes tinch Rebut Jo Antoni Ribes sculptor del ante dit Rd. Matheu Ginard pre. Rt. De la confreria de St Josep vint lliures a bon compte de dit ante dit quadro de dit sant Joseph y per fer axi la veritat fas al present, fet als 6 de febrer de lo any 1744 dich-----2oll.

Jo Antoni Ribes sculptor confes haver rebut del sobre dit Sr. Matheu Ginard pre. Y rector de la sobre dite confrerie del Patriarca St. Joseph de la Parroquia de Campos quatre lliures sis sous y sis y son per el compliment de aquelles 375 ll. Que fonch consertat dit quadro fet Vuy als 15 mayx 1744 en presentie de dit Rd Matheu Ginard y del Sr. Juan Bellester Clavari y de Mestre Pere Antoni Lledo, Juan Garcia Capilles de dite confrarie dich---4ll6s6

Importen totes lan antesedens partides de albarans fets de ma propia del dit Me. Antoni Ribes escultor, que son 18 partides en una juntas-----375ll.

f. 225r.

Per quant en la scriptura del sobre dit quadro fonch consertat al fer los desposoris de pintura com esta expressat en dita escriptura volant, pero possat axi dit quadro, se resolgué per los Srs de la Confraria que estirien millor los desposoris de sculptura, se resolgue axi matex per dits Srs fes el ante dit Me. Antoni Ribas sculmptor las 3 figures de dits Desposoris de sculmptira y doren consertades ab dit Me. Antoni per preu de quaranta duas lliuras deu sous dich 42 ll. 10s com consta en la scriptura volant, firmada per los Srs. de la Confraria de la Pcha St. Joseph, y de dit Me. Ant. Ribes sculmptor als 15 maig 1744. dich-----42ll 10s

Jo Antoni Ribes sculptor, tinch rebut del Sr. Matheu Ginard pre. Y rector de dita confrerie en presencia del Sr Juan Ballester clavari de dite confraria y de los capelles de dite confreria quince lliures dich 15 ll y dites son abon comte del sobre consert de los sposoris fet als 15 mayx 1744 dic-----15ll.

Mes tinch rebut Jo Antoni Ribes sculptor del dit Rd. Ginard pre. Per comte de les tres figures de les sposorias nou lliures onse sous y set dines y es abon comte de aquelles 42 ll. 10s. que consertaren de dites figures fet als 24 Agost 1744 dich-----9ll 11s 7

Mes tinch rebut jo dit Ribes per dites causes-----3ll. 4s

Mes tinch rebut Jo Antoni Ribes sculptor del sobre dit Sr. Matheu Ginard pre. Y rector de dite confreria catorse lliures quatorse sous y sinch dines dich 14ll. 14s. y 5 y son per el compliment de les sposorias de St. Joseph y per ser la veritat fas el present vuy al primer de febrer de lo any 1745 dich-----14ll. 14s. 5

Importen las sobreditas 4 partidas en una juntas----- 42. 10.

f. 225v.¹⁶²

Més trobam de haverlo de descarregar de 4 ll 11s. pega al Sr. Llorens Vallespir per el treball de fer una planta perd it quadro com mos a constatar per albara fet per dit Vallespir de data de als 9 juliol 1740. y axi van fora en son descarrech diem---4l. 11s.

f. 226r.

20ll. 4s. pels picapedrers per fer el nínxol de la capella per la pastera del quadro, engrandir l'altar, guix, al-mangara, trespol, i el fuster i ferrer.

[Torna a repetir el preu de les figures desposoris: 42ll. 10s.

f. 233r. i s. hi ha comptes dels picapedres de la construcció capella (1733-1734) hi ha Joan Canet i Antoni Canet, de Ciutat. A un li paguen per dur-li els trastos de Ciutat.]

f. 238v.

Compte de los jornals de Me. Antoni Ribas sculptor [...]: 21/08/1734 [...] rebut dit Ribas del Rd. Matheu Ginard [...] de 10 jornals [...] 5 ll.13s.4; 4/07/1734 [...] 5ll.13s. 4; 18/07/1734 [...] 2ll.9s. 4; 9/10/1734 [...] per 14 jornals te fets [...] 7ll.; 30/10/1734 [...] per 15 jornals [...] 7ll.10s.; 20/11/1734 [...] per altres 15 jornals [...] 7ll.10s. Son tots los jornals de sculpture te fets dit Me. Antoni Ribas fins als 2 novembre 1734. 75 de los quals an alliberat alguns y sols te rebut las sobre ditas partidas [...]; Mes per mantenir dit sculptor dits 75 dies a reho de 2s. 6 importen 9ll.7s.6 [...]; Suman ditas 2 partides [...] 45ll.5s. 6

[f. 239r. Rebuts de la pedra de santanyí per la capella: pel betlem, la volta-copinya, trespol, etc. (1734)]

4. Contracte entre l'escultor Antoni Ribes i els administradors de l'herència de Joan Antoni Güells de la parròquia de Lluçmajor (1748)

Nosaltes de baix firmants administradors de la heretat y obra pia disposada per lo Magh Joan Antt.

Güells y Landivar qm conforme son ultim test. Ett. Donam a esquerada y a treballar a vos Me Antt. Ribas, sculptor, habitador de esta pnt. Vila de Lluçmajor un quadro de St. Francisco Xavier de una Capella de las del Roser de la Parrochial de Lluçmajor el qual menà lo dit Magh Güells y Landivar se fabricas en dita Capella ab los pactas y condicions sigüents:

1º es pacta que vos dit Mº Antt. Ribas tindreu obligació de pagar totas las bestretas per dit quadro com es lenyam, claus y ayguacuyta.

2º es pacta que nosaltres dits Administradors tindrem obligació de fer a costas y despeses de dita heretat los pedrestals del modo nos aparexera.

3º es pacta que ha de correr per nosaltres dits Administradors el fer aportar la feyna de Casa de vos dit Me Ribas a la Parrochial y alli tindrem un mestre picapedrer y la gent, o, personas que sera necessari per pujar dit quadro.

4º y per ultim es pacta que hageu de fer el dit quadro conforme la trasa nos haveu ensenyada y qui quedava firmada de tots nosaltres salvo que se ha de añadir a la banqueta, o, barquelons de la banqueta quatre pesterelas y quatre sancts per omplir ditas pasteras los que vos asenelerem y quetera a carrech de nosaltres el pegar totas las pintures de pinsell que feha de posar a dit quadro. Per tot lo qual vos tindrem de pegar nosaltres dits Administradors docentas quaranta lliures dihem 240 Ll. En esta forma esto es lo dia pnt 50 Ll., en posar la banqueta plans, y columnas, 40 Ll, en posar la guarnisa altres 40 Ll., en posar la diffinició altres 40 Ll. Y las estants 70 Ll dins mix any contador del dia que haureu posat la diffinició. Y per ser esta la veritat firmam la present. Vull als 30 Janer 1748.

Dr. Anthem Mut, pvre. i Ador.

Martí Pujals Apott. Ador

Jaume Antt. Genovard Nott. Ador

Jo Antoni Ribes, sculptor accepte y vinehabe anei sobredot consert ab les condicions que estan posades y promet adinplirles. Vuy als 5 febrer 1748.

1. D. FERRÀ-PONÇ, «Bartomeu Ribes», *Gran Enciclopedia de Mallorca*, 19, p. 155; F. TORRENS (1892), *Apuntes históricos de Petra*, I, Palma, 1982, p. 223.
2. B. FONT OBRADOR (1982), *Historia de Llucmajor*, 4, Palma, Gráficas Miramar, p. 477-478, 490-491, 494.
3. M. CARBONELL BUADES (2002), *Art de cisell i de relleu*, Palma, J.J. Olañeta ed., p. 118.
4. Ibídem.
5. Arxiu Diocesà de Mallorca (ADM). Llibre de baptismes de santa Margalida. 4, 1629-1656, s/f. Amb data de gener de 1645, apareix el primer fill documentat dels pares de l'escultor Bartomeu. Es tracta d'una filla a qui li posaren el nom d'Antonina. Joan Ribes i Antonina Mas eren els padrins de bateig (segurament els avis per part de mare i de pare). Aquesta filla degué morir prematurament, perquè nou anys després en tengueren una altra i li posaren el mateix nom, segurament va ser la que va sobreviure. Amb els fills mascles, succeí el mateix fet: pel gener de 1647, els neix un fill a qui posaren de nom Bartomeu, amb Pere Janer i Antonina Vidal de padrins de bateig. Un fill que no era l'escultor que tractam i que degué morir, perquè, dos anys després, neix una altra criatura mascle que rep el mateix nom.
6. Segurament, degué començar a residir a la casa de l'escultor Barceló, qui el degué formar, com era el procés habitual. En aquest aspecte, de totes maneres, ho plantejam com a hipòtesi, perquè potser el negoci familiar de paraire del pare el fes visitar habitualment Palma i ja es tengués relació amb la capital. Si més no, hi ha constància que, a Palma, diverses cases tenien llinatges Ribes com a titular, entre les quals, en destaca una de Ribes P^a o hereus a la parròquia de Sant Jaume, una zona on també residia l'escultor Bernat Rullan (Arxiu del Regne de Mallorca —ARM—. Diputació. D-371, f. 31, 39). El 1676, també trobam un Bartomeu Ribes intítulat com a lapiscida i *portator literarum civitatis* d'Alcúdia i Pollença. Encara que és poc probable que sia el nostre (ARM. Not. S-1922, f. 86).
7. Aquí, com s'ha dit, ja se sabia l'etapa de Ribes com a aprenent de Barceló. Vegeu M. CARBONELL BUADES (2002), *Art de cisell...*, op. cit., p. 118. Una etapa més documentada gràcies a la nova informació del gremi d'artistes, vegeu-ne la transcripció a M. GAMBÚS SÁIZ i J. BARCELÓ ADROVER (2014), *Les arts a Mallorca entre els Austries i els Borbons: Llibre de cartes i exàmens del col·legi de pintors i escultors començant 1659 fins a 1724*, Palma, Lleonard Muntaner, p. 263.
8. M. CARBONELL BUADES (2002), *Art de cisell...*, op. cit., p. 118.
9. ARM. Not. P-1069, f. 622r.-v. Llúcia Mas era vídua de Benet Llompart. L'obligat tributari era un fuster del poble, Jaume Vidal, i les terres eren de domini i alou d'Anna de Bari, muller de Joan de Berard.
10. M. CARBONELL BUADES (2002), *Art de cisell...*, op. cit., p. 36-37, 118. L'etapa dels Barceló en relació amb el gremi es pot resseguir a: M. GAMBÚS SÁIZ i J. BARCELÓ ADROVER (2014), *Les arts a Mallorca...*, op. cit.
11. Arxiu Parroquial de Felanitx (APF). Arxiu del Convent. Llibre confraria de sant Isidre, f. 2v., 6r.-7r., 25v.-33v., 40r.-47r. Miquel Barceló en cobra els primers anys (1672, 1677), però, a la dècada de 1690, tant el pare com el fill s'encarreguen del cobrament. Una tasca de la qual s'ocupa totalment el fill a partir de 1700. El 1702, Antoni paga a Francesc Domenge les pintures de Sant Jaume i Sant Honorat; el 1709, acaba de cobrar les 250 lliures del retaule «[...] fet pel pare [...]» i ell en posa la part de l'àtic; entre 1710-1711 és quan s'encarrega de daurar-lo.
12. ARM. Clero. C-838, f. 250.
13. ARM. Not. T-340, f. 39v.-40r. Potser canviàs l'ofici a negociant, perquè, dos anys després, ens surt un Antoni Barceló, negociant, fill de Miquel Barceló, escultor, que fa de testimoni en un afer de Joan i Andreu Maimó de Felanitx (ARM. AA. 107, f. 12v.).
14. ARM. Not. S-711, f. 262v.-264r. Un altre document contractual hi és datat el 10/02/1715 (ARM. Not. S-712, f. 267).
15. ARM. Not. S-712, f. 103.
16. M. GAMBÚS SÁIZ i J. BARCELÓ ADROVER (2014), *Les arts a Mallorca...*, op. cit., p. 282-283.
17. ARM. Not. 6693, f. 7v.-8r.
18. M. CARBONELL BUADES (2002), *Art de cisell...*, op. cit., p. 19-20. Pel darrer estudi que tracta d'aquest aspecte, vegeu M. GAMBÚS SÁIZ i J. BARCELÓ ADROVER (2014), *Les arts a Mallorca...*, op. cit., p. 33.
19. M. CARBONELL BUADES (2002), *Art de cisell...*, op. cit., p. 23, 118.
20. M. GAMBÚS SÁIZ i J. BARCELÓ ADROVER (2014), *Les arts a Mallorca...*, op. cit., p. 288, 306-307.
21. M. GAMBÚS SÁIZ i J. BARCELÓ ADROVER (2014), *Les arts a Mallorca...*, op. cit., p. 303. Ni d'Antoni Munar ni de Llabrés es coneix si acabaren la carrera artística dins el gremi.
22. M. GAMBÚS SÁIZ i J. BARCELÓ ADROVER (2014), *Les arts a Mallorca...*, op. cit., p. 316, 341-342.
23. M. GAMBÚS SÁIZ i J. BARCELÓ ADROVER (2014), *Les arts a Mallorca...*, op. cit., p. 330-331, 357-358.
24. ADM. Arxiu Parroquial de Montuiri. Llibre 32, f. 8.
25. Arxiu Capitular de Mallorca (ACM). Llibre de batejos. 1681-1690, f. 42v. El nom sencer de bateig de Bartomeu fou: Bartomeu Ramon Antoni, essent padrins Macià Puigserver i Antonina Isern.
26. ARM. Clero. C-697, s/f.
27. ADM. 17/23/5.
28. ARM. Clero. C-839, f. 238r., 244, 281.
29. ARM. Clero. C-1511, 2n bloc, f. 109.
30. APF. Arxiu del Convent. Llibre de consultes, f. 140r. (22/02/1759): «[...] que en atenció de estar vacant la celda que habitava el P. Ribes, ultima del pt corredor [...]».
31. ACM. Llibre de batejos. 1681-1690, f. 123v. El nom sencer d'Antoni fou Antoni Joan Joseph, essent padrins Joan Isern i Maria Ana Llorenç Barceló.
32. Arxiu Municipal de Llucmajor (AML). Cadastre. 1666, f. 173v.: «Bartomeu Ribes scultor per la casse y dos horts de terra ha comprats a Gm Cardell va per 25 ll als 8 maig 1696 se li per figen 25ll. Per haver fetes casses noves y moltes millores se li perfigen 25 ll y va per 50 ll».
33. B. FONT OBRADOR (1986), *Historia de Llucmajor*, 5, Palma, Gráficas Miramar, p. 127, 139; AML. Cadastre. 1702 (I), f. 326v.
34. No és un objectiu d'aquest estudi, però una recerca de les herències, els cadastres i la documentació notarial en donaria la verificació. Si

bé, els trets apuntats i que encara, actualment, tant a l'esquerra com en el fons de la casa, s'acaba en terres sense edificar, que ja eren anotades en l'època coetània, ajuden a confirmar la hipòtesi.

35. Arxiu Parroquial de Lluçmajor (APL). Llibre Obres Pies. 1693-1706, f. 195v.

36. ARM. Not. S-1166. segon bloc, f. 74r.-74v.

37. ARM. Not. 6824, f. 19. Catalina Catany va contreure les primeres núpcies amb Antoni Garcies i les segones, amb Pere Company.

38. AML. Cadastre. 1702 (II), f. 163v. Aquesta documentació no aclareix si l'obligat era encara Bartomeu, la nora o el fill. Mort l'escultor, el 1734, figura la nora, Apol·lònia Mulet, com a l'obligada per pagar les talles, mentre que la vídua tenia un deute pendent amb Macià Monserrat des del febrer de 1715. El 1734, també la nora Apol·lònia Mulet és citada com a part amb el seu pare Joan Mulet.

39. APL. Llibre Obres Pies. 1720-1730, f. 123r.

40. APL. Llibre Obres Pies. 1720-1730, f. 127v.-128r.

41. ARM. Not. 6823, f. 17.

42. APL. Lligall documentació diversa. 1649, quadern 2, f. 12. «[...] Die 8 octubre 1748. Comparegue Antoni Ribes, scultor [...] el qual danuncia tanir y possehir unes cases [...] tingudes en alou del Sr. Rey a sise de lluisse y sots alou son tingudes a cens de 51 ll., esto es 4 ll. al Mg. Dr. Pinot [?] Mut y los restants al Rd. Comú de dita vila y antes de Gaspar Montserrat...confrontan dites casa y corral de una part ab carrer publich per ahon se va a la font de la vila [...] les quals casa y corral te dit denunciante, com a donatari universal de Bart. Ribas qm. son pare en contemplació de matrimoni, conforme acta rebut en poder de Ant. Joseph Sbert, not. Als 8 març 1709= qui dit Bart. Ribas...poseïa mediant títols ..visita 5 febrer 1724. Testes Damià Amengual chra y Ant. Puigserver, fuster [...]». Pel registre matrimonial: ADM. Llibre de matrimonis de Lluçmajor, 1699-1715, f. 43.

43. ARM. Clero. C-1059, f. 98v. (102v.).

44. Francina morí el 27 de novembre de 1777. Va ser enterrada en el vas que la família del marit tenia en el convent de Sant Bonaventura.

El fill Andreu Sbert es casà amb Francisca Ana Vidal i va beneficiar al seu nét amb el trast que tenia la família en el carrer de la sèquia de Lluçmajor, com també els cinc horts que havia heretat de la mare a Son Fullaneta (ARM. Not. 3806, f. 31r.-32v.). El pare de Francina, l'escultor Ribes, es constituïa en fiança, mentre aquesta rebia l'inventari de béns i heretat del marit Andreu Sbert (ARM. Not. 3696, f. 450).

45. ARM. Not. 6832, f. 383v.-386v.

46. APL. Llibre Obres Pies. 1745-1758, f. 138r.

47. Hi ha una filla, Maciana, que li degué néixer després del 1724, perquè no surt en el testament d'aquest any, mentre que sí que apareix en el testament de la mare el 1757.

48. ARM. Not. 3678, f. 69r.-v.

49. ARM. Not. 6826, f. 301r.-303v.

50. ARM. Not. 3688, f. 86r.-87v.

51. APL. Llibre Obres Pies. 1745-1758, f. 169r. Va ser enterrada juntament amb el seu pare, que havia mort l'any anterior, dins el vas de la capella del Santíssim Nom de Jesús.

52. AML. Cadastre. 1702 (II), f. 163v. En la documentació, se cita el seu gendre, Joan Salvà, que, el 1755, augmentà de patrimoni amb un hort dit Molí d'en Coll.

53. APL. Llibre Obres Pies. 1759-1775, f. 8r.; ARM. Not. 6828, f. 122-125v. Hi ha una altra còpia del testament d'Apol·lònia Mulet a: ARM. Not. 6826, f. 437r.

54. ARM. Not. 6828, f. 122r.-125v. Testament del 15 de març de 1756. A la filla Francina, se li afegí, a l'herència de les terres de Son Fullaneta, un hort a la zona d'Alicantí, mobles i un trast de la casa que tenien a Lluçmajor. El trast de la casa i l'hort provenien del seu pare, l'escultor Antoni Ribes. A Catalina Ribes, també se li afegí una vinya situada a Son Marió. A Antonina, li tocaren les cases i el corral de la vila (que ja hem vist que la mare li'n va fer donació quan contragué matrimoni), a més de les terres de Son Fullaneta, mobles, joies, robes i un carro. A Maciana, li tocà també, a més de part de Son Fullaneta, l'obligació de donar un 3% del cens al Convent de Nostra Senyora del Carme, una part de la terra heretada pel seu pare, Antoni, i la resta dels mobles. Al nét Antoni Mas, fill de la filla morta Apol·lònia,

un tros de terra que tenien a Petra, mobles, roba i l'obligació de pagar a fra Bartomeu Ribes, cunyat de la morta i germà de l'escultor Ribes, part del cens i obligacions.

55. F. TORRENS (1892), *Apuntes históricos de Petra*, I, Palma, 1982, p. 223.

56. ARM. Not. S-719, f. 177r.-183v. Segons el testament, sabem que Riera havia promocionat la devoció al Roser en aquest poble. Riera era de la ciutat de Manacor i morí el desembre de 1707. Abans de la fabricació del retaule per Ribes, potser inicià la devoció amb una pintura que posseïa i que guardà fins a la seva mort: «[...] Item en la capelleta de dita sala [rectoria] un quadro figura de N. Sra del Roser sens vase vell». També guardava una escultura emperò d'autoria desconeguda: «Item una figura de N. Sra. de Concepció de scultura pintada y deurada amb uns ferros y cortinatge».

57. Ja el 1686-1687, l'Ajuntament de la localitat destinava diners per a la fabricació de la capella del Roser que es feia. Vegeu Arxiu Municipal de Petra (AMP). Llibre determinacions 1667-1697, f. 209-211.

58. Arxiu Parroquial de Petra (APP). Llibre de Auditions de comtes de la Confraria del Roser de l'any 1622, f. 31v.: «[...] tres lliures dihem 3 ll. mostre haver pagat ha Bart. Ribes scultor per compte del quadro de la Capella N. Sra. Consta per albara de dit Ribes de 15 maig 1690».

59. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., f. 34r.: «[...] aiximateix las axides y pagaments fets per dita confraria y capella gastos de festividad obre feta [...] 30 [?] ll. paga per compte de las rajoles del pavimento [...] tot sent y onze lliures [...] y quant sia ocasio fara pagament al scultor que fa al quadro y pagat ditas 12 ll. [...] Als 5 mars 1696[?]».

60. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., f. 36r.: «[...] y 55 ll paga als 13 octubre 1698 ha mestre Bartt. Ribes scultor per al quadro de N^a Srª Roser [...] [en l'apunt, es mana com distribuir els diners de la confraria part al sucrer] [...] y lo restant ho donara ha me. Bart. Ribes scultor quant aportara nova fayne haura feta per al dit quadro y no los donara ha dit Ribes fins aport dita nove fayne y de esta manera se donara mes pressa en treballar ha tot lo qual se obligue y lo firme bax. Vuy als 12 febrer 1699. Dr. Ant. Riera rector de la parroquia i de la Confraria; Matheu Oliver y

Soler clavari. Jaume Riutord not. oidor de la confraria».

61. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., 36v.: «[...] partides ha pagat dit Matheu Oliver [...] lo següent: P^o ha Me. Bartt. Ribes sculptor vint y nou lliures y deu sous [...] que son las 25 ll. De que te fet albara en lo llibre als 6 agost 1698 en que [?] haver rebut de [?] del rector y aqueix lo he pagat ha dit rector y quatre lliures deu sous que han umbibides en lo albara de 17 mars 1700 y vuit lliures ha Honofre Ribot umbibides en dit albara que tot son trenta set lliures deu sous [...]».

62. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., 38r.-v.: «[...] y descarrech sinquanta lliures mostre haver pagades ha Me. Bartt. Ribes sculptor per al quadro de N^a Sr^a del Roser consta per albara de ma del dit Ribes de 17 mars 1700 [...] y descarrech vint y zinc lliures [...] mostre haver pagat ha Me. Honofre Ribot, sculptor per al quadro de St. Marsal. Als 15 maig 1699 [...] deu lliures mostre haver pagat ha Me. Bart. Ribes per al quadro de N^a Sr^a del Roser. Als 12 Abril 1701 [...] y descarrech corante y nou lliures mostre haver pagat Als 20 maig 1701 ha dit Ribes per la dita raho [...] sis lliures ha pagat ha Honofre Ribot de ma de dit Ribes per la dita raho [...] albara de dit Ribes de 17 mars 1700».

63. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., 39r., 40v.: «[...] y descarrech setze lliures paga ha Me. Bartt. Ribes sculptor per al quadro consta per albara de 17 mars 1700; 40v. Y descarrech zinc lliures pag ha Me. Bartt. Ribes per al quadro ab albara de 12 desembre 1702 [...] y descarrech trenta lliures pag per la matexa raho ha dit Ribes ab albara [...] 15 maig 1703 [...] sinc lliures mostre haver pagat per compliment del quadro de N^a Sra del Roser ha dit Ribes ab Albara de 28 Juny 1703».

64. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., 40v.: «[...] y descarrech sent y deu lliures [...] ha pagades ha Me. Honofre Ribot sculptor per la pastera y figura de N^a Sr^a del Roser que si be ly ha pagat sint saxanta lliures de aqueixas ha pagat al Rector sinquante lliures com que ha pagat sols dit obrer 110 ll. [...] y descarrech vuitanta una lliures [...] per quatre mil sinchents panys de or per daurar la dita figura y pastera.; y descarrech set lliures ha pagat per panys de plata y cola blau ultramarino que ha servid per lo matex [...] y descarrech saxante zinc lliures ha pagat ha dit mestre Honofre Ribot sculptor per [...]».

65. La dada es deu a F. TORRENS (1892), *Apuntes históricos...*, I, op. cit., p. 222-223, font apuntada i seguida en la bibliografia posterior que hi ha fet referència. De totes maneres, pel que sembla, no seria un únic aspecte errat en aquesta obra. Quan s'apunta breument a la biografia dels rectors del temple, Torrens situa el lloc de naixement del rector Antoni Riera a la vila de Petra, amb la qual cosa el fa natural d'aquesta, en canvi, el testament que hem aportat del clergue el fa natiu de Manacor (Vegeu F. TORRENS [1892], *Apuntes históricos de Petra*, II, Palma, 1982, p. 183, i ARM. Not. S-719, f. 177r.-183v.). D'altra banda, Torrens coneixia la documentació de la confraria, d'on degué treure les dades conegudes sobre la capella del Roser, perquè ja cita el llibre de la confraria per atribuir la figura de Crist Ressuscitat o la capella de Sant Marçal, que amplia grosso modo amb la de Santa Rosa, a l'escultor Ribot, en canvi, no hi fa referència per a la figura del Roser (F. TORRENS [1892], *Apuntes históricos...*, I, op. cit., p. 224, 261).

66. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., f. 51v.: «[...] descarrech dos lliures deu sous, mostre haver pagat ab una qra blat entrega de orde nostra a Me. Honofre Ribot sculptor a compta de lo que ha de pagar la confraria del Sm Nom de Jesús per la figura de Christo resucitat [...], 2ll. 10s. (1715)», i f. 53v.: «mes mostre haver pagat a Me. Honofre Ribot sculptor per la figura de Christo resucitat sinch lliures [...]».

67. ADM. MSL/54, f. 30v., 41. Melcior Guasp devia ser el proveïdor de gravats d'aquest convent, perquè se sol trobar molt habitualment cobrant per les estampes: ARM. Clero. C-769, f. 53v., 80v., 82v., etc.

68. M. FORTEZA OLIVER (2006), *La xilografia en Mallorca a través de sus colecciones: La Imprenta Guasp (1576-1958)*, José J. Olañeta, Palma, p. 193, 217-218. Segurament, el Melcior Guasp continuador de la nissaga de gravadors mallorquins (M. FORTEZA OLIVER (2007), *La col·lecció de xilografies de la Imprenta Guasp*, Barcelona, Lunwerk, p. 26).

69. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., f. 44v.: «P^o pega a Me. Honofre Ribot sculptor vint lliures per comprar retay per fer ayguacuita per deurar el retaula [...] (1705) ; Mes als 20 abril 1706 pagà a mestre Honofre sculptor per or y deurar el quadro, 100 ll.; mes als 23 juny

dit any al dit Ribot per dita raho altres cent lliures; Mes als 18 juliol dit any al dit Ribot per dita raho., 6 ll.; Mes als 13 agost dit any al dit Ribot per dita raho, 10 ll.».

70. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., f. 46r.: «Mes pega a Me. Honofre sculptor als 13 agost 1706 per or y deurar el quadro, 100ll.; mes als 11 setembre pega al dit Me Honofre 4ll; mes als 23 dit al dit Me Honofre pega 5ll.; mes al dit per or 17 ll.; 4 octubre per or y mans 35ll; 18 octubre al dit per or y mans, 36ll; 13 novembre al dit per or y mans, 12ll.; als 3 desembre al dit Me. Per dita raho 10 ll. ; mes als 10 desembre al dit Me. A compliment del deurar el quadro, 18 ll.».

71. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., f. 46v.-47r.: «P^o mostre haver pegat a Me. Honofre sculptor per haver aïdit algunes coses al quadro del Roser y adobar algunes coses y gespeyar los pedestals de dit quadro, 15 ll.; Mes pega al dit Ribot per la dita raho acompliment, 5ll.».

72. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., f. 41r.: «[...] y descarrech trente y sinch lliures mostre have pagat ha mestre Honorat Massot, pintor per al quadro de tela que serveix de quartina ha la pastera ante dita».

73. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., f. 40v.: «[...] y descarrech vuitanta una lliures [...] per quatre mil sinchents panys de or per daurar la dita figura y pastera.; y descarrech set lliures ha pagat per panys de plata y cola blau ultramarino que ha servid per lo matex [...] y descarrech saxante zinc lliures ha pagat ha dit mestre Honofre Ribot sculptor per [...]».

74. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., f. 47r.: «Mes pega a Me. Gregori, pintor[...] 17 ll.».

75. El valencià també treballà per al convent de Sant Francesc d'Assís de Palma. Cap al 1720, hi cobrava diners juntament amb l'esparter Joan Nicolau. Vegeu ARM. Not. S-713, f. 184r.

76. M. CARBONELL BUADES (2002), *Art de cisell...*, op. cit., p. 110.

77. ARM. Clero. C-1058, s/f. Aquest Jaume Puigserver ben segur que era un altre escultor de Lluçmajor, encara poc documentat, el qual havia estat

aprenent de Jaume Llull des del 6 d'octubre de 1705. En morir Llull, Puigserver no havia acabat la seva etapa formativa i passà a Andreu Carbonell a partir del 3 de febrer de 1708. Carbonell el presentà el 9 de març de 1714 per a obtenir el mestratge d'escultura (M. GAMBÚS SÁIZ i J. BARCELÓ ADROVER (2014), *Les arts a Mallorca...*, op. cit., p. 350, 362-363, 383).

78. La primera notícia sobre aquesta obra la donà la cita a la GEM redactada per Damià Ferrà-Ponç que ja hem mencionat a la introducció d'aquest article. També tractat a: M. CARBONELL BUADES (2002), *Art de cisell...*, op. cit., p. 118.

79. S. VICEDO (1991), *Convento de San Bernardino de Sena: La escuela del beato Junípero Serra*, Mallorca, Petra, p. 159.

80. ARM. Not. S-717, f. 308v.-313v. També existeix una altra còpia del testament a: ARM. Not. S-719, f. 32-37v.

81. APP. Llibre de Auditions..., op. cit., f. 13v.

82. Sembla que aquest escut amb tres cercles devia ser l'utilitzat pel promotor Miquel Rullan. En aquest cas, daurats sobre fons blanc. L'escut original dels Rullan a Mallorca és tallat per la meitat amb una flor de lis damunt i un cercle blanc a la part de baix. Vegeu A. BOVER (1850), *Nobiliario mallorquín*, Palma, J.J. Olañeta, 2005, p. 335-336.

83. ARM. Clero. C-1097, f. 10v., 11v., 12r.-v., 13: «Paga a me. Honofre Ribot sculptor per compte del quadro major a esquerada [...] 15ll; a compte [...] Ribot sculptor a me. Antoni Ribot, fuster [un germà?] [...] 2ll; a compte de me. Onofre Ribot per el quadro 2ll; a me. Ribot 5ll.; a me. Ribot sculfor per el quadro major del convent fa esquerada [...] 9 ll».

84. ADM. IV/15/13.

85. S. VICEDO (1991), *Convento de...*, op. cit., p. 146-148; ADM. IV/15/12. Coll cobrà 160 lliures en sis partides per fer el sagrari expositor. Els rebuts del treball d'Oms es troben a: ADM. IV/15/11.

86. Arxiu Parroquial de Campos (APC). II/30. Llibre entrades i aixídes confraria de sant Josep, 1713, f. 24or.: «Mes per albara testificat per Me. Ant. Ribes sculfor consta haver pegat yo dit Ginard pre a Me. Bernat Caneves fuster de Petra i ll.

18s. per una carretada de llenyes de Poll qui a servit per cubrir de data dels 22 setembre 1734».

87. ARM. Not. 6828, f. 122r.-125v.

88. La pintura apunta a la nissaga Ponç, inscrit en plural, Ponsos. A la capella on es trobava aquest retaule, s'hi feien enterrar antigament una branca familiar d'aquest llinatge.

89. B. FONT OBRADOR (1982), *Historia de Llucmajor*, 4, op. cit., p. 556-559; B. FONT OBRADOR (1986), *Historia de Llucmajor*, 5, op. cit., p. 537-540; M. POU AMENGUAL (2010), «De la funció plàstica a l'estructural en l'obra gòtica i cinc-centista: Nous fragments», *BSAL*, 66, p. 63-86. D'altra banda, aquest retaule de Sant Domingo, promogut pel rector Joan Basili, se degué formar durant la vida del rector i, potser, interromput amb la seva mort perquè no s'acabà daurant. Ni el testament ni el llibre de la seva deixa pia indiquen cap referència sobre aquest moble (APL. Llibre Obres pies de Joan Basili Nicolau).

90. APF. Arxiu del convent. Llibre confraria sant Isidre, f. 6r. D'altra banda, també té paral·lelismes amb el retaule de la Mare de Déu dels Àngels del convent franciscà d'Inca.

91. El retaule de Santa Anna també ha estat relacionat amb el retaule de Santa Teresa del convent de Sineu: M. CARBONELL BUADES (2002), *Art de cisell...*, op. cit., p. 112.

92. ARM. Clero. C-1065, f. 46v., 49r.

93. B. FONT OBRADOR (1986), *Historia de Llucmajor*, 5, op. cit., p. 486.

94. ARM. Clero. C-1068, f. 190r.

95. B. FONT OBRADOR (1982), *Historia de Llucmajor*, 4, op. cit., p. 478, 490-494. Podeu trobar un estudi sobre les pintures que l'escultor Ribes s'encarregà d'emarkar a: M. CARBONELL BUADES (2008), «Les pintures de la sagristia del convent de Sant Bonaventura de Llucmajor, una al·legoria franciscana del sacerdocí», a *El franciscanisme a Mallorca: Art, festes i devocions*, Palma, A. Pasqual i J. Llabrés (coord.), p. 55-61.

96. ARM. Clero. C-1065, f. 164v.

97. ARM. Clero. C-1058, s.f.

98. G. LLOMPART (1971-72), «Devoción e iconografía popular del

nombre de Jesús en la isla de Mallorca», *Mayurqa*, 7, p. 53-64.

99. APL. Llibre de la confraria del Santíssim Nom de Jesús, s.f. L'any anterior, ja havia cobrat cinc lliures a compte de la imatge.

100. Ibídem. Les dades sobre la fabricació de les figures de Pasqua ja foren publicades per Font Obrador, perquè, a més de la confraria, també la Universitat de la Vila va contribuir a sufragar les despeses per a la nova imatgeria. Vegeu B. FONT OBRADOR (1982), *Historia de Llucmajor*, 4, op. cit., p. 569-570.

101. M. CARBONELL BUADES (2002), *Art de cisell...*, op. cit., p. 111-112.

102. ADM. 17/78/4. Aquesta font arxivística ja fou utilitzada anteriorment en altres treballs acadèmics, si bé han restat inèdits: A.J. VILLALONGA VIDAL (2003), *Plets i art religiós a Mallorca segles XVI-XVIII: La sèrie documental Causes Cívils com a punt per a la Història de l'Art* (tesi inèdita), UIB, t. II, p. 406 i t. III, document 24. Vegeu-ne la transcripció a l'apèndix 1.

103. ADM. Arxius parroquials. Costitx. Llibre 287, f. 52r.-69v. Vallespir feia el retaule per valor de 100 lliures i, entre 1715 i 1734, cobrava tant en lliures (més de seixanta) com amb barcelles de blat. Per fer aquesta feina de Costitx, també treballava amb Vallespir l'escultor Antoni Sanxo. Sanxo rebia, almenys, 1 lliura i 10 sous de mans de Vallespir.

104. Degué ser un dels primers retaules que fou desmuntat, perquè a la crònica de Berard, on es descriuen les vil·les i les esglésies de Mallorca el 1789, ja no hi apareix nomenat.

105. APL. Llibre Obres Pies. 1731-1745, f. 204v.

106. APL. Llibre Obres Pies. 1731-1745, f. 113r.

107. APL. Llibre de Misses Baixes, f. 58v.

108. APL. Llibre cens Rd. Comú. 1732-1733, f. 47r.: «P^a Anto. Ribas son marit ab copas [?] de pintar la capella del Sto. Xrto y la de St. Juan [...]».

109. M.A. CAPELLA Galmés (1999), *Els retaules de l'església d'Algaida*, Palma, Institut d'Estudis Balearics, p. 50, 106, doc. 41.

110. G. REUS I MAS (1996), *Nostra Dona Santa Maria i el patriarca Sant Josep a les esglésies de Campos*, Campos, Parroquia de Sant Julià, p. 48.

111. G. REUS I MAS (1996), *Nostra Dona...*, op. cit., p. 156.

112. APC. II/30. Llibre entrades i aixides confraria de sant Josep, 1713, s. f. Vegeu l'apèndix n. 2. Part del contracte i dels comptes de l'obra de Campos fou publicat a G. REUS I MAS (1996), *Nostra Dona...*, op. cit., p. 158-161. Aquí, com que els escultors Ribes són el nucli del treball, ho desenvolupam de manera extensa.

113. APC. II/30. Llibre..., op. cit., f. 225v.: «Més trobam de haverlo de descarregar de 4 ll 11s. pega al Sr. Llorens Vallespir per el treball de fer una planta per dit quadro [...] als 9 juliol 1740».

114. De Llorenç Vallespir, se'n conserva un quadern de deutes. Aquest treball fou transcrit i lleugerament estudiat a J. ROSSELLÓ LLITERAS (1983). «El pintor Lorenzo Vallespir y su administración económica», *EB*, 8, p. 119-137; Vallespir subministrava també material a uns altres artistes, per exemple, el 1722-1723, proporcionava al deixeble de Ribes, Ribot, diversos productes de belles arts: oli de nous, vernís, etc.; també a l'autor se'l pot trobar dins l'òptica o del context del *Gran Tour* (M. CARBONELL BUADES (2005), *Miquel Pont Cantallops (1678-1755): Un pintor llorenç entre Mallorca i Roma*, Ajuntament de Sant Llorenç, p. 30), així com en la seva faceta de gravador (M. FORTEZA OLIVER (2007), *La col·lecció de...*, op. cit., p. 102). D'altra banda, darrerament, s'ha localitzat un Llorenç Vallespir que actuava com a testimoni dins les actes del gremi d'artistes de l'illa, si bé la seva presència en el gremi és nul·la, perquè no hi ha constància ni de la seva entrada ni d'altres intervencions. Vegeu M. GAMBÚS SÁIZ i J. BARCELÓ ADROVER (2014), *Les arts a Mallorca...*, op. cit., p. 71, 386-387.

115. APC. II/30, s. f. entre f. 219-220. Vegeu l'apèndix 2, on n'hi ha la transcripció.

116. En aquest cas, a causa de la concreció comptable i de la remarcable quantitat de rebuts que se n'han conservat, en transcrivim els registres per poder-ne resseguir l'obra escultòrica de manera detallada. Vegeu l'apèndix 3.

117. G. REUS I MAS (1996), *Nostra Dona...*, op. cit., p. 158-161. El 9 de juliol de 1747 es diu, a les actes de la

confraria, que Ribes es trobava a la vila de Campos, potser s'encarregava de fer-hi algun treball per a una altra confraria o per al convent d'aquest poble (APC. II/30, f. 86v.-88v.). D'altra banda, potser no era la primera vegada que els Ribes es desplaçaven a Campos per qüestions sense vinculació parroquial. El 1700, apareix, en un llibre de comptes del convent dels Mínims de la localitat, de l'escriptor Miquel Torres, un apunt sobre Jaume Fluxà, de Santa Margalida, que manifesta raons per poder litigar a la cort del Balle amb Bartomeu Ribes, si bé no especifica la professió d'aquest darrer (ARM. Clero. C-4606, f. 26r.).

118. G. REUS I MAS (1996), *Nostra Dona...*, op. cit., p. 161. APC. II/30, f. 144r., 150r. Gabriel Feliu és encara un altre escultor poc conegut. Sembla que, en els anys de 1740, Feliu intervenia en el retaule major del convent d'Itria de Palma posant-hi panys d'argent (ARM. Clero. C-763, f. 125).

119. APC. II/30, f. 151v. (1758): «[...] fonch el gasto del die 19 de sembra 1758 que se beneig la figura del St. Patriarca, ço es [...]».

120. APC. II/30, f. 151r. (1758): «Mes a Mat. Fullana per portar Me. Jaume Fabrer scultor 6s [...] a Jacinto Mas per portarsen dit scultor 7s».

121. APC. II/30, f. 153v.-154r.: «[...] y son per el port de haver duyt el Sr. Juan Deya escultor de la Ciutat [...] Mes trobam haver pegat set ll. Vuyt sous a Me. Torres las que han servit per daurar el quadro [...] 15 octubre 1765.; Més trobam haver pegat tres lliures dos sous a Me. Miquel Torres escultor [...] Mes [...] pagat vint y nou ll nou sous, ço es per mil y sis cents panys de or com consta ab albera y per aplicarlos a la Mort del G Pcha St. Joseph [...] pegat denou ll. Vuyt sous a Me. Miquel Torres escultor [...] 24 octubre [...] pegat set lliures vuyt sous per mentenir Me. Torres escultor qui treballava en el quadro de la mort del G Pcha St Josep [...] sis sous a Matéu Fullana traginer [...] per aportar dit Torres de la Ciutat [...] Mes [...] pegat [...] dues lliures a Miquel Torres escultor [...] pegat sis sous a Me. Joan Orell qui estava a la Case de la Vila ahont habitaba dit Torres y posen per oli per el llum de dit Torres [...]».

122. G. REUS I MAS (1996), *Nostra Dona...*, op. cit., p. 168.

123. M. CARBONELL BUADES (2002), *Art de cisell...*, op. cit., p. 119-120.

124. G. REUS I MAS (1996), *Nostra Dona...*, op. cit., p. 55-56, 165. Segons Reus, autor del llibre que estudià aquesta obra, les pintures d'aquest retaule són anteriors, perquè s'excloïen del contracte. Això no necessàriament és així i, de fet, opinam que foren creades per a aquest retaule de manera coetània o quan la confraria tengué els doblers per fer-les. El mateix cas el trobarem en les pintures del retaule promogut per Joan Antoni Güells i que veurem a continuació. Respecte als dos àngels superiors, segons se li mencionà a Reus, no són originals i estaven a l'altar major, bé pot ser que fos així. O bé la intervenció que es realitzà en aquestes imatges al segle xx les trastocà molt o bé són alienes a l'obra dels Ribes, com pareix confirmar-se.

125. ADM. 17/71/25, f. 1r.-4v. segons «[...] el modo y trassa [...]». Font també resseguida a: A.J. VILLALONGA VIDAL (2003), *Plets i art...*, op. cit., t. III, document 32.

126. Sobre aquest aspecte, hi ha molta bibliografia a Mallorca que en parla, si bé podem fer esment de la darrera que ha sortit amb la majoria de la bibliografia existent referenciada: J. LLABRÉS i A. PASQUAL (coord.) (2002), *El Pessebrisme a Catalunya i Mallorca. Segles XVII-XX*. El betlem de Ribes que exposam aquí també fou analitzat en aquest treball, si bé llavors encara era d'autor anònim. Vegeu-ne les pàgines 147-150.

127. ADM. 17/71/25, f. 17r.-19r., 21r.-v. Antoni Ribes inicià el cobrament amb la partida 54 el gener de 1748: 22 lliures 12 sous i 6 diners. I seguiren les següents partides cobrades per la feina que anava realitzant: «partida 55 Item al dit Ribes, 22 ll 13s; partida 56, Item [...] 45 ll 4s; partida 57 [...] 43 ll 3s; partida 58 [...] 68 ll; partida 59 [...] 45 ll 6 s; partida 60 [...] 45 ll; partida 61 [...] 22 ll; partida 62 Item als 8 agost 1750 al dit Ribes 34 ll; partida 63 [...] 8 ll 13s». Acabades, com hem dit, amb el darrer pagament l'agost de 1751. De la mateixa manera es troba registrat els complements de les figures que havia elaborat l'escultor Ribes: 1 lliura per la cabellera de la Verge; 3 lliures per la tafeta blava del seu mantell; i 21 lliures més per la resta del vestit. Així com d'altres despeses per la feina, faldetes, cosir, camisa, etc., les sacres de l'altar o el guix i pedestals. La fàbrica del Betlem durà des de 1747 a 1752 i, aquest any, segons es transcriu, encara no s'havia acabat quedant pendent l'adornament de les figures de sant Josep i N.Sra. Sembla que alguns parents del di-

funt hagueren de bastreure doblers de l'herència a causa de la pobresa i la necessitat que tenien a costa de retrassar la finalització del Betlem. De fet, el bisbe Despuig, el 1753, va ordenar mitjançant decret que abans que acabàs l'any el Betlem quedàs finalitzat i que no es reparassin els beneficis de l'herència als necessitats fins al seu acabament (G. REUS I MAS [1996], *Nostra Dona...*, op. cit., p. 162).

128. G. REUS I MAS (1996), *Nostra Dona...*, op. cit., p. 166-167.

129. G. BERARD (1789), *Viaje a las villas de Mallorca*, 1983, p. 173; G. REUS I MAS (1996), *Nostra Dona...*, op. cit., p. 162. L'historiador Tallades també mencionà el Betlem el 1892, quan es referí a la capella de Sant Josep: «A la parte del evangelio, bajando algunas gradas, hay un nacimiento como el de la Iglesia del Convento de Jesús extramuros de Palma, aunque muy inferior».

130. ARM. Not. 6824, f. 97v., 100v.

131. APL. Lligall Obra Pia Joan Antoni Güells, s. f. Vegeu l'apèndix 4.

132. APL. Heretat i Manda Pia Güells, f. 69r.: «Jo Antoni Ribes scultor confes haver rebut del Dr. Antelm Mut pre [...] cinquanta lliures [...] per la primera paga del quadro he de fabricar segons plante y scripture per mi firmade y per los administradors [...] fas le present en presentia del Rd. Pere Mir pre. Y vicari y del Sr Sebastia Thomas pre [...]».

133. Ibídem: «Més tinch rabut jo Antoni Ribes scultor del Sr. Dr Antelm Mut pre. [...] quaranta y una lliure y es per le segona paga [...]».

134. Ibídem: «Mes tinch rebut jo Antoni Ribes scultor del sr Dr Antelm Mut [...] trenta y nou lliures y es per le tercere paga del retaule vayx treballant per le capella del dit sr. Fet als 19 novembre 1748 [...]».

135. Ibídem: «Jo Martí Pujals [...] fas fe com mestre Juan Moya y Miquel Moya trencadors de pedra viva de la vila de Binisalem an rebut cinquanta tres lliuras y sis sous [...] del Rd Sr. Dr Antelm Mut [...] per al preu o valor de uns pedrestals de pedra viva y smolade que an de posats ab die present a la capella del Glorios St Francisco Xavier [...] 18 març 1749 [...]».

136. APL. Heretat i Manda Pia Güells, f. 69v.: «Jo Antoni Ribes

scultor confes haver rebut del Dr [...] Antelm Mut [...] vint y dues lliures deu sous y son per el treball de posar tres mil panys de or en el quadro que vayx deuant fet als 3 agost 1749 [...] / Mes tinch rebut jo [...] Ribes [...] vint y dues lliures y deu sous per el treball [...] / Mes tinch rebut jo Antoni Ribes [...] vint y dues lliures de sous per el treball de posar [...] als 23 octubre 1750 / Mes tinch rebut jo dit Ribes [...] vint y dues lliures i mitja vuy al 1 de-sembre 1750».

137. APL. Heretat i Manda Pia Güells, f. 68v.: «Jo Antoni Ribes scultor confes haver rebut del [...] quorante lliures per la diffinició que tinch de posar en el quadro fet als 3 novembre 1751 [...]».

138. APL. Heretat i Manda Pia Güells, f. 89v.: «Jo Antoni Ribes confes haver rebut [...] setanta lliures y dites son a compliment per aquelles docentes quorante lliures que es el preu per nosaltres acordat per el quadro de St Francisco que he treballat en une de les capelles del Roser [...] vuy als 11 octubre 1752».

139. APL. Heretat i Manda Pia Güells, f. 90v.: «Jo Antoni Ribes scultor confes haver rebut [...] per el treball de posar tres mil pans de or [...]».

140. APL. Heretat i Manda Pia Güells, f. 92r.

141. APL. Heretat i Manda Pia Güells, f. 91r.-v., 92r. No sabem si, després de Ribes, degué intervenir algun altre escultor daurant el retaule. Les partides sobre aquest aspecte s'allarguen fins al 22 de febrer de 1766, quan tornam a trobar un apunt del prevere Antelm Mut en què cobrà 12 lliures per revendre 630 pans d'or que havien sobrat del daurat del retaule (APL. Heretat i Manda Pia Güells, f. 83r.). Alguns dels rebuts realitzats pels administradors testamentaris i cobrats per Savall foren guardats i s'han conservat de manera separada entre la documentació de la família Güells. Vegeu APL. Lligall Güells. 1683, s. f.

142. APL. Heretat i Manda Pia Güells, f. 117r.: «Jo Miquel Julià, pvre, he rebut del Dr. Antelm Mut [...] vuit lliures [...] per tantes ne he pagades de son orda a mestre Joseph Martorell, pintor, per el treball de pintar Nstra. Sra. De la Soledat y quatre figures distintes una Sta. Gertrudis, altre St. Leonard, altre St. Blay y altre Sta. Estefana. Les quals se han de posar en el quadro de la Capella del Sr Güells. Fets als 4 Juny 1749».

143. M. CARBONELL BUADES (2005), *Miquel Pont...*, op. cit., p. 14.

144. A. FURIÓ (1946), *Diccionario histórico de los Ilustres Profesores de las Bellas Artes en Mallorca*, Palma, Francisco Pons ed., p. 178-179.

145. M. GAMBÚS SÁIZ i J. BARCELÓ ADROVER (2014), *Les arts a Mallorca...*, op. cit., p. 348, 390-391. Martorell entrà l'any 1705 al taller de Massot i sembla que no s'examinà fins al 1717, però ja el 1710, com veurem, feia feina a Montuiri.

146. ARM. Clero. C-1059, f. 8v.

147. ADM. MSL/54, f. 21v.; MSL/55, f. 6.

148. ARM. Not. P-1235, f. 220.

149. ADM. Arxiu parroquial de Montuiri. Llibre 31, s. f. Herrera feia l'escultura de la capella entre 1710-1715 i en cobrà més de 280 lliures.

150. ADM. Arxiu parroquial de Montuiri. Llibre 34, f. 22r.

151. APL. Heretat i Manda Pia Güells, f. 92r.-v.: «Jo Martí Pujals [...] fas fe com Sr. Steva Xanxo, pintor a rebut del Rd Sr. Dr Antelm Mut prevere en dit nom setze lliures y dotze sous dic 16 ll 12 s, per valor de un quadro y la tela del dit quadro que han pintat de la figura del gloriós St. de Fco. Paula el qual servirà per lo adorno de la Capella del gloriós St. Fco. Xavier Als 6 Octubre de 1754.; Jo Martí Pujals he rebut del Rd y Dr Antelm Mut pvre...deu sous pagat a mestre Gerner per al port de dur al pintor qui pinta l quadro y retaule del gloriós St. Fco de Paula ço és per dur-lo a la Vila de Llucmajor y tornar-lo aportar a Ciutat. Als 4 de febrer 1755».

152. A. Pozzo (1693), *Perspectiva pictorum et architectorum*, t. 1, Roma, figures 24, 65 i 72.

153. A. Pozzo (1700), *Perspectiva pictorum et architectorum*, t. II, Roma. Ens referim a les figures del tractadista n. 65 i 78. D'altra banda, Pozzo utilitza el motiu decoratiu d'una copinya en diversos treballs: al centre d'un capitell (figura 31) o coronant el cim d'un àtic (figura 81).

154. M. SACARÈS TABERNER (1998), *La retaulística dels segles XVI-XVIII a l'església parroquial de Porreres*, Porreres, Ajuntament de Porreres, p. 51, 90-91. Com hem vist, el pintor Nadal també treballaria, posteriorment, a la capella de Sant Josep de Campos que obrà Ribes.

155. P. XAMENA FIOL (2000), *Anys enrera*, Felanitx, Fundació Barceló, p. 258, 261.
156. C. BAUZÀ ADROVER (1921), *Historia de Felanitx*, 1, Felanitx, Imp. B. Reus, p. 340-341.
157. C. BAUZÀ ADROVER (1921), *Historia de Felanitx*, 1, op. cit., p. 348 (nota 1), 351.
158. APF. Arxiu del Convent. Llibre de Gasto, f. 3: «Item per mestre Antt. Ribes, un sou».
159. APF. Arxiu del Convent. Llibre de Gasto, f. 11. Comptes de 10/09/1753: «Item Antt. Ribes y un home. Un sou y sis».
160. P. XAMENA FIOL (1994), *Visita a l'església del convent de Sant Agustí*, Felanitx, p. 23.
161. El resum que hi ha dels cobraments de les partides per a l'obra del 20/06/1739 al 17/06/1744 és de 369 ll 9 s 7 d; 12/07/1738: 43 ll 16 s 5; 20/06/1739: 94 ll 9 s 11; 12/07/1740: 26 ll 11 s 11; 28/06/1741: 90 ll 12 s 9; 20/06/1742: 32 ll 2 s 2; 06/08/1743: 73 ll 11 s 11, i 17/06/1744: 7 ll 4 s 6.
162. Aquests fulls són com un resum de les partides descrites.

